

La oss snakke sammen

Ressursmaterieell om tros- og livssynsdialog
fra Dialogpilotene

Innhold

Forord	5
Hvorfor snakker vi ikke sammen? - Dikt av Zamran Ahmad Butt	6
Å leve med tro og livssyn i Norge - Ingrid Rosendorf Joys, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn	8
Religion, kultur og dialogpraksis: Kulturell kompleksitet i møte med religioner - Anne Hege Grung	12
Hva er identitet - og har vi noe nytte av begrepet? - Willy Aagre	21
Religionskritikk - Oddbjørn Leirvik	26
Ytringsfrihet og ytringsansvar - Sindre Bangstad	30
Hva er ekstremisme? - Lars Gule	33
Å være gjester i hverandres sinn. Om dialgens kjennetegn og muligheter - Inge Eidsvåg	38
Dialogpilotenes dialogverksted - Hanna Barth Hake og Tonje Kristoffersen, Kirkelig dialogsenter Oslo	43
Forberedelser til dialog verkstedet	44
Del 1: Introduksjon	46
Del 2: Øvelser	47
Del 3: Dialogsamtalen	55
Del 4: Eksra øvelser	56
Del 5: Avslutning	57
Litteraturliste	59

UTGITT AV:

Dialogpilotene
Olaf Ryes plass 7,
0257 Oslo

www.dialogpilotene.no

REDAKTØRER:

Eliana Hercz, Chimen Kaveh, Einar Morten
Lassesen

DESIGN OG LAYOUT:

Kult Byrå

UTGITT:

Oktober 2020

ISBN:

978-82-303-4751-5

FINANSIELL STØTTE:

Samarbeidsrådet for tros- og
livssynssamfunn (STL), Oslo kommune

Forord

Det norske samfunnet har de siste tiårene blitt mer mangfoldig, med tanke på tro- og livssyns-sammensetning, og det offentlige ordskiftet har blitt stadig mer polarisert.

Ideen om "Dialogpilotene" vokste fram fra Kirkelig dialogsenter i Oslo. Deres satsning på dialogarbeid for ungdom og unge voksne sammenfalt med arbeidet hos Human-Etisk Forbund i Oslo og de tre moskeene Islamic Cultural Centre Oslo, Minhaj-ul-Quran International og Tauheed Islamic Centre Oslo. Sammen så de behovet for å:

- motarbeide stereotypier, fordommer, ekstreme holdninger, radikaliserings og utenforskap
- etablere en akademisk opplæring for unge voksne, med fokus på tros- og livssynsdialog, identitet, rasisme, ekstremisme og ytringsfrihet, gjennom opplæring i dialogisk metode
- utdanne unge voksne til å fasilitere dialogverksteder i Oslo og Østlands-området
- skape møteplasser hvor det er rom for uenighetsfellesskap og tros- og livssynsdialog

Under utarbeidelsen av dialogpilotstudiet sto det klart for oss at vi ønsket et studium der det var en god balanse mellom teori og praksis. Vi ønsket at studentene skulle få en formell kompetanse på temaer som er relevante i

arbeid med dialog og en solid opplæring i dialogisk metode.

Det første studieåret (2016/17) hadde Dialogpilotene samarbeid med Nansen fredssenter, som veiledet studentene i praksis og som hadde ansvar for opplæring i metode og øvelser til dialogverkstedene. På bakgrunn av dette utarbeidet styret en modell for verkstedene som skulle gi rom for tros- og livssynsdialog i tilknytning til de store samfunnsspørsmålene, som for eksempel ytringsfrihet, ekstremisme, fordommer og utenforskap.

Fra og med studieåret 2017/18 overtok Kirkelig dialogsenter i Oslo rollen som undervisere og veiledere i praksis og metode. Modellen som ble utviklet det første studieåret har blitt videreutviklet og ser nå ut til å ha funnet sin form.

Dialogpilotene opplever at flere lærere ønsker og trenger verktøy for å gjennomføre tros- og livssynsdialog i klasserommet og at etterspørselen for dialogverksted er stor. Dialogpilotene har lenge hatt et ønske om å utvikle ressursmaterieell som kan brukes i forkant eller etterkant av et dialogverksted. Ressursmateriellet inneholder akademiske tekster om dagsaktuelle temaer, og et metodekapittel med beskrivelse av metodikken som brukes under et dialogverksted.

Vi vil takke alle som har bidratt med faglig innhold og STL og Oslo kommune for økonomisk støtte til arbeidet med dette ressursmateriellet.

Hvorfor snakker vi ikke sammen?

Et dikt av Zamran Ahmad Butt

Hvorfor snakker vi ikke sammen?

Vi lever i en tid hvor alle har sterke meninger.

Folk er så trygge på at *de* har rett.

Slagordene flyter, språket er krast og debatten er het.

Vi er i en tid hvor folk danner sine meninger basert på det de leser på nett.

Så forestill deg å bli dømt uten å ha blitt sett.

Folk er redd deg uten å ha møtt deg.

Folk forteller deg hvem du er, hvor, hva og hvem du tilhører.

De definerer deg, umyndiggjør deg, men de skjønner ikke hva dette faktisk medfører.

Det går så langt, at denne frykten gjelder hele din tro og rase. Du blir kalt for en pest, kreft, en landeplage.

Tro meg det preger... Du blir videre kalt for en "lykkejeger" eller "sandneger"!

En så skitten retorikk blir gjemt under kappen av innvandringskritikk.

Men *"Kom deg ut!"* sier de. *"Tilbake dit du kom fra"*.

Noen pakker kofferten og sier hadet bra.

Mens andre spør seg selv: hvor skal jeg dra?

Norge er jo et land jeg er stolt av.

Du får skyldfølelse for noe du ikke har gjort og vil bare komme deg bort.

Bort til et sted, hvor alt du hører er fred.

Det er jo det vi alle vil ha.

Men hvorfor er det da slik, at den lille samtalen som kan endre så mye, tør ingen av oss ta?

Hvorfor snakker vi ikke bare sammen?

Det kan løse så mye. Det kan åpne dører.

Da blir ikke terror og frykt alt du hører.

For media alene vil aldri få vårt samfunn til å bli forent og virkelig klaffe.

Det er vi som må gjøre jobben. Jeg sier begynn med å invitere naboen inn på en kaffe.

Eller en kopp te, og så vil du se at de som så så annerledes ut, ikke var så ille å snakke med.

“Han” var visst ikke farlig, sint og slem, istedet ender han kanskje opp med å bli din venn.

Så ikke la deg lure av slik propaganda, stereotypi og bedrag. Vi må stå sammen i det her, sammen som et lag.

Sammen på lag mot urett, hat, polarisering og konflikt.

For det å streve for å bekjempe disse tingene, er en del av min religiøse plikt.

Vi må innse at vi kommer til å leve side om side. Og selv om vi alle ikke er etnisk norske, er vi ihvertfall teknisk norske.

Og da er løsningen egentlig ganske lett. Det handler bare om å se og bli sett.

Det handler om å gi og ta. Slik at alle får det bra.

Til slutt må vi øke vår kunnskap, ha gjensidig respekt og økt toleranse.

Det er dét som er nøkkelen til å få et samfunn i harmoni og balanse.

I en tid hvor vi har tilgang til så mye kunnskap, har vi ikke råd til å velge ignoranse.

Så hvorfor snakker vi ikke bare sammen? Kanskje dét kan gi oss litt nyanse.

Zamran tok dialogpilotstudiet i 2016 og er sertifisert dialogpilot. Han er også pilot, tidligere leder i ICC ungdom, og styremedlem i ICC.

Å leve med tro og livssyn i Norge

av Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL) v/ Ingrid Rosendorf Joys

STL er en paraplyorganisasjon for og sammen-
slutning av tros- og livssynssamfunn, og
omfatter hele bredden av tros- og livssyns-
organisasjoner i Norge.

.....
Norge har blitt et mangfoldig samfunn på tros-
og livssynsfeltet. Mange vil si at det beriker oss
som folk, mens andre er mer opptatt av
problemene det medfører og at Norge blir
forandret. At det er noen utfordringer knyttet til
mangfoldet skal ikke stikkes under stol. I Norge
er vi veldig god på likhet, men sliter litt med
forskjellighet.

Hva må til for å få til mangfoldssamfunnet
vårt og hva som står på spill om vi ikke får
mangfoldssamfunnet til å fungere?

Hvilken rolle har tros- og livssynsdialogen i
Norge spilt og hvilke utfordringer må skolene
håndtere når elevene skal kunne leve med tro
og livssyn også der?

Norge idag

«Nordmenn tror på Gud, Allah, Altet og
Ingenting» – Kong Harald sa det godt under
hagefesten i slottsparken i 2016, en aner-
kjennelse av mangfoldet i Norge. Per i dag er
det ca. 70 % av befolkningen som er medlem av

Den norske kirke, i underkant av 15% er medlem
i et minoritetssamfunn og drøye 15% er ikke
medlem noe sted.

Globalt definerer 86 % seg som troende, viste
en kartlegging av Pew Research Center – et
anerkjent amerikansk forskingssenter, når de i
2015 for første gang globalt kartla om folk
trodde på noe; en gud, en kraft o.l. Selv om vi i
Norge er blitt sekularisert over årtier, og andelen
som oppgir at de ikke tror på Gud er langt større
enn de som oppgir å tro på Gud (46 % versus
34 %), er det globalt sett vanligst å tro på noe,
en gud eller en kraft. Våre nye landsmenn, som
kommer fra mer enn 200 land, har mest
sannsynlig en tro og enda viktigere: de har en
praksis, religiøs og kulturell.

Per i dag er det mer enn 800 tros- og
livssynssamfunn som er registrert i Norge. Noen
er store som Den norske kirke, Den katolske
kirke og Human-Etisk Forbund, mens andre er
bitte små som jesidiene og små pinse-
felleskap. Kvekerne, for eksempel, er 170
medlemmer, men er likevel en viktig minoritet,
ikke minst i arbeidet med religionsfrihet i Norge.

Dialog

Dialog er ikke noe nytt. På mange plan og i mange sammenhenger samles folk på tvers for å bli kjent, samarbeide og forebygge konflikter. Folkeforbundet og FN er kanskje de mest kjente organiserte måtene dette skjer på. Også religionene har lenge vært i dialog: Parliament of World Religions samlet seg for første gang i Chicago i 1893.

I Norge har det foregått dialog lenge før det nådde offentlighetens oppmerksomhet og interesse. På nittitallet samlet religiøse minoriteter seg på Nansenskolen til samtaler og samvær. I 1993 ble Islamsk Råd Norge (IRN) opprettet – først og fremst fordi Den norske kirke trengte en «partner» på muslimsk side. Og STL ble opprettet i 1996 med utgangspunkt i Aksjon livssynsfrihet i skolen. Minoritetene gikk sammen og krevde at kristendomsundervisningen i skolen i større grad tok hensyn til nettopp tros- og livssynsminoritetene.

Man så at det var nyttig å stå sammen som tros- og livssynssamfunn. Og for opprettelsen av STL ble det gjort noen gode valg ved å inkludere Dnk, altså majoritetskirken, IRN som inkluderte både sunni- og shia-muslimer og livssynshumanisme, Human-Etisk Forbund. Dette - sammen med et par andre kloke trekk - har vært avgjørende i at vi har fått det ganske godt til på dialogfronten i Norge.

Det er langt fra slik at vi alltid er enige. I STL mener vi at desto mer uenig vi er, desto

viktigere er dialogen. Forutsetningen for den institusjonaliserte tros- og livssynsdialogen er nettopp uenighet. Uenighetene er ofte helt reelle og grunnleggende - religionene og livssynene spiller på de fineste og dypeste strengene hos mennesker.

© Viacheslav Lakobchuk / Adobe Stock

I STL kaller vi denne dialogen «nødvendighetsdialogen». «Nødvendig» fordi det er ved å snakke sammen og utforske egne og andres synspunkt, vi kan bygge samfunn sammen, på tvers av uenigheter. Vi er uenig med senkede skuldre og innestemme.

Dialogen har en «natteravn-funksjon», den utgjør beredskap, bygger infrastruktur og ansvarliggjør både minoritetene og majoriteten.

De senere årene har flere nye dialogtiltak blitt etablert, der Dialogpilotene er ett av dem.

STLs fotspor

Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL) er den sentrale aktøren på tros- og livssynsfeltet nasjonalt. STL er en paraplyorganisasjon som samler bredden av tros- og livssynssamfunn i Norge. Vi er en ikke-religiøs organisasjon som eies av tros- og livssynssamfunn.

Vi jobber ikke med teologi som sådan, men med rammene for tro og livssyn i samfunnet. STL arbeider politisk for å sikre likebehandling av det kollektive tros- og livssynsfeltet i Norge og dialogisk for å skape økt forståelse og respekt mellom mennesker med ulik tro og livssyn. STL deltar med etiske perspektiver på fellesskapets sosiale problemstillinger, f. eks. migrasjon, klima og bioteknologi. En prioritering for STL er å støtte lokalt dialogarbeid og STLs nettverk består av lokale dialoggrupper i flere norske byer.

I forbindelse med STLs 20-årsjubileum i 2016 ble det skrevet en forskningsrapport om STLs fotspor i lov og politikk i Norge av Alexa Døvig på Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. Noe av det hun fant var at endringer på utdanningssiden hadde STL-spor; både i skolens verdigrunnlag, i pensum og lærerutdanning, og ikke minst gjennom kurs for ikke-norske religiøse ledere på Teologisk fakultet (TF) ved Universitetet i Oslo. STL har vært en viktig pådriver for utvikling av Masteren i lederskap, etikk og samtalepraksis på TF.

Videre har STL bidratt til like vilkår for overgangsriter, tydeliggjøring av behovet for livssynsnøytrale seremonirom, stillerom og stellerom, samt livssynsbetjening i helseinstitusjoner, Kriminalomsorgen og Forsvaret. Også endringer i oppholdstillatelse for religiøse ledere, mer mangfoldig markering av nasjonale minneseremonier og korrekser i offentligheten har vært viktig. Avviklingen av statskirkeordningen har også vært en viktig milepæl for STL.

Det livssynsåpne samfunnet er knesatt som prinsipp. Samfunnet skal legge til rette for at folk skal kunne leve ut sin tro eller livssyn. Det innebærer at staten har en aktiv og understøttende politikk med respekt for tro og mangfold. Likebehandlingsprinsippet skaper annerkjennelse, tillit og tilhørighet til storsamfunnet.

Å leve med tro og livssyn i skolen

Skoler skal legge til rette for behov og rettigheter knyttet til tro og livssyn.

Dette innebærer at man må ta hensyn til ulike matrestriksjoner, håndtere hvordan man forholder seg til julegudstjenester, fastetid, fri på egne religiøse helligdager og tilpasset undervisning (f.eks. svømmeundervisning og dans). Skal det være bønnerom på skolen eller bare rom for bønn? Skolen er en kunnskaps- og læringsinstitusjon og en fellesarena for alle barn og ungdom i Norge.

Skolen er ikke en religiøs institusjon, men berøringsangst er ikke lurt. Elever kan ha en tro, som er viktig for dem. Med god dialog – basert på kunnskap og ønske om å finne gode løsninger – får man til mye.

Institusjoner og voksne som jobber med ungdom, frivillige og offentlig ansatte må i større grad få kunnskap om tro- og livssynstankegods og -praksis. Dette må gjøres både for å styrke det positive som identitet og tilhørighet kan tilføre de unge, og for å møte radikaliserings og rasistiske holdninger hos ungdommene på en kompetent måte.

Lærere må få mer kompetanse i å undervise om religion og livssyn slik det faktisk praktiseres og spiller en rolle i verden. Dette må gjøres gjennom flere fag, ikke bare KRLE-faget, men i hele skoleløpet.

Dialogpilotenes arbeid inn i skoler er et viktig bidrag for økt forståelse og kunnskap om religion, livssyn og identitet.

Hva står på spill?

Hvis vi ser på de globale trendene kan vi bli litt engstelig. FNs spesialrapportør for tros- og livssynsfrihet, Ahmed Shaheed, påpeker at trendene globalt for friheten til å tro og praktisere går feil vei. Tros- og livssynsfriheten er en fundamental menneskerett.

Men det universelle ved menneskerettighetene blir oftere behandlet som et koldtbord man kan velge fritt fra som det passer slik at nasjonale og lokale, ofte undertrykkende tradisjoner, kan videreføres. Stater velger seg ut én religion og innskrenker rettighetene, og eventuelt demoniserer de andre.

Forskning bekrefter at annerledesheten i hudfarge, navn og språk trigger diskrimineringen overfor den enkelte – og skaper utenforskap.

I Norge har vi valgt en annen vei, nettopp ved å inkludere minoritetene og invitere alle inn i samfunnsbyggingsprosjektet. Så, ved å få til mangfoldssamfunnet styrker vi brobygging mellom mennesker av ulik tro og livssyn, mellom gammelt og nytt, styrker fellesskapet og tilliten, og styrker den enkeltes ønske om og mulighet for samfunnsdeltakelse.

STL er glad for å ha bidratt til at vi nå har fått et ressurshefte som tros- og livssynssamfunn, lokale dialoggrupper, frivillige, lærere og andre kan bruke.

Religion, kultur og dialogpraksis: Kulturell kompleksitet i møte med religioner

av Anne Hege Grung

Førsteamanuensis i interreligiøse studier ved
Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Begrepene 'kultur' og 'religion' brukes på mange ulike måter og har det til felles at fagfolk og forskere stadig arbeider med å finne ut hvordan de skal forstås og anvendes. Hva er egentlig kultur, spør sosialantropologene. Hva er egentlig religion, spør religionsforskerne.

Også forholdet mellom religion og kultur diskuteres: Er religion et eget fenomen, noe utenom kultur? Eller er religion bare ett av mange aspekter i kulturer? Felles for religion og kultur er at de kan brukes som begreper både i dagligtale og i forskning, og at de ofte brukes uten nærmere forklaring.

Når vi arbeider med disse begrepene og forsøker å finne ut hva de dekker, kan det være begrunnet i at vi ønsker å avgrense dem. Hvis noe er kultur, må det være noe som ikke er kultur. Eller vi kan ønske å beskrive menneskelige praksiser som kulturelle, religiøse eller begge deler.

Lovverk og offentlige dokumenter har sine egne definisjoner av hva som menes med kultur og

religion, ofte knyttet til regulering og rettigheter. Vi hører om en menneskerettsfestet religionsfrihet, men ikke om en kulturfrihet. Det snakkes om kulturforskjeller, og ikke så ofte om religionsforskjeller.

I sosialantropologien er det vanlig å inkludere religion og religiøse praksiser i kulturforståelsen. Det er ikke så merkelig. Antropologenes bruk av feltarbeid som metode gjør at hovedfokuset er å studere menneskelige praksiser og gjennom det kunne beskrive og analysere blant annet hvordan grupper forstår seg selv, forholdet til andre grupper, og tilværelsen som helhet.

I menneskelige praksiser smelter religion og kultur sammen fordi religiøs praksis har et kulturelt uttrykk. Tre eksempler på dette:

Man bruker språk for å uttrykke seg og kommunisere ved religiøse handlinger. Religiøse samlinger skjer ofte i hus bygget etter bestemte kulturelle tradisjoner. Det religiøse fellesskapet er også et sosialt fellesskap som inkluderer bestemte kulturelle trekk.

I religionsvitenskapen og teologien forstår man ofte religion som noe i tillegg til de kulturelle uttrykkene for religiøsitet. Det betyr at man enten gjennom filosofi eller dogmatikk inkluderer et transcendent perspektiv der man regner med en Gud eller noe guddommelig, og inkluderer dette perspektivet når man tolker og studerer tekster og praksiser (innenfor ulike former for teologi). Eller at man mer empirisk legger vekt på religion som kulturoverskridende, transnasjonalt fenomen og eventuelt som tradisjoner som man tenker har en selvstendig funksjon i det å forme og påvirke kulturer. Dette gjelder deler av teologien som er empirisk orientert og religionsvitenskapen.

Det som ofte kalles de store verdensreligionene - buddhismen, hinduismen, islam, jødedom og kristendom - er alle religiøse tradisjoner som praktiseres i ulike kontekster over hele verden. Men det finnes mange andre religioner som også har stor utbredelse: Jainisme, sikhisme, ulike urfolkreligioner og andre tradisjonelle religiøse praksiser. Det sier seg selv at det er enorme variasjoner innenfor de enkelte religiøse overskriftene over menneskers tro og praksis.

En kristen i India kan ha mer til felles med en hindu fra samme by enn med en norsk kristen. Religiøse praksiser kommer alltid til uttrykk gjennom kultur og kulturelle elementer, og i tillegg skjer det alltid i en sosial, politisk og geografisk kontekst. Ideen om religion som en kategori er mye yngre enn de religiøse tradisjonene selv og oppstod for å kunne

konstruere skiller mellom religiøse praksiser og egne meningsbærende systemer innenfor den enkelte religion.

Goodpics / Adobe Stock

Hva er kultur?

Både 'kultur' og 'religion' brukes noen ganger som store, generelle begreper som skal forklare hvorfor folk handler som de gjør: Slik og slik er nordmenn, svensker, europeere, indere, eller kristne, muslimer, buddhister. Thomas Hylland Eriksen og Torunn Arntsen Sørheim advarer mot å bruke kulturbegrepet til å etablere skarpe skillelinjer mellom grupper, og mot å bruke det til å skape stereotype bilder av mennesker.

Thomas Hylland Eriksen har beskrevet to ulike måter å forstå kultur på, eller retttere sagt to ulike måter å forstå hvordan kultur opprettholdes og konstitueres på.

Den ene måten er å forstå det som et korallrev, der nye lag koraller etablerer seg oppå de gamle, og at formen og størrelsen forandrer seg langsomt og hele tiden med grunnlag i det foregående. Kultur forstått på denne måten legger vekt på menneskers felles bakgrunn, felles verdier og en stor grad av kontinuitet når vi snakker om en kultur.

Den andre måten er å forstå kultur som et elektrisk felt, som beveger seg og har uklare grenser. Denne forståelsen legger vekt på kultur som kommunikasjon, og raske endringer kan skje. Kulturell kompleksitet handler om å se på samhandling, kommunikasjon og fellesskap på tvers av konstruerte kulturgrenser. Det betyr også å se bak merkelapper som 'majoritet' og 'minoritet'.

Kulturforståelse: Etnosentrisme eller kulturell relativisme?

Fra sosialantropologien har vi også to begreper som beskriver forskjellige måter å forstå kultur på: Etnosentrisme, som betyr å vurdere andres skikker og verdier med egen kultur som målestokk, og kulturell relativisme, som innebærer at man forsøker å forstå en kultur ut fra seg selv og på egne premisser. Etnosentrisme blir ofte brukt negativt om at man har fordommer når man vurderer andre kulturer, der ulikhet mellom

kulturer blir vektlagt som et problem så lenge ikke alle er 'som oss'.

Kulturell relativisme kan også bli brukt som et negativt uttrykk om holdninger til folk hvor man mener at 'alt er greit', som for eksempel at diskriminering av kvinner må godtas så lenge det forstås som en del av en kulturell praksis. Spørsmålet her er både hvordan man skal forstå andre kulturer, men enda mer om man kan eller bør kunne *vurdere* andre kulturer enn ens egen på en normativ måte. Har vi noen mulighet eller rett til å gjøre det?

Hvis vi tar med oss dette spørsmålet inn i dialoger der folk med ulik kulturell bakgrunn deltar, kommer det fram interessante dilemmaer. Hvis dialog er en samtale der alle deltakerne skal kunne artikulere sine egne meninger, synspunkter og verdier, og samtidig lytte aktivt til de andre, trenger vi begge deler.

Vi trenger å kunne respondere ut fra oss selv og våre egne verdier (etnosentrisk). Samtidig trenger vi å lytte til andre for å forstå dem på egne premisser (kulturell relativt) for å kunne kommunisere godt. Men hvis vi bare skal lytte og forstå, bidrar vi ikke med våre egne innspill. Og hvis vi bare kommer med våre egne vurderinger, oppstår det ingen reell kommunikasjon.

Kultur, etnisitet og religion er fenomener som ofte kobles sammen når man forsøker å forstå sosiale systemer. Etnisitet (av ethnos, gresk for

'folk') kan beskrives som kulturforskjeller som trekkes inn i samhandling. Det er et relasjonelt begrep, og Eriksen og Sørheim understreker at etnisk tilhørighet bestemmes innenfra i en gruppe og ikke utenfra som en påklistret merkelapp. Markørene for etnisitet kan være språk, klesdrakt, religion og/eller felles historie.

Etniske grupper kan være mer eller mindre åpne og lukkede. En gruppe kan være kulturelt åpen og sosialt lukket, eller det kan være omvendt: At man gjerne omgås sosialt mennesker fra andre grupper, men ikke deler kulturelle praksiser og forståelser. Eriksen og Sørheim trekker frem to hovedkriterier for medlemskap i sosiale grupper: territorialitet og etnisitet. Territorialitet kan f.eks. være felles statsborgerskap, eller at man bor i samme område. Etnisitet er en gruppedefinisjon som går ut over det territorielle, for eksempel på tvers av statsgrenser.

Vi kan snakke om horisontal eller hierarkisk etnisitet. Ved horisontal etnisitet har de etniske gruppene i et samfunn lik rang og lik sosial status. Når den er hierarkisk, betyr det at det eksisterer en formell eller uformell skala der etniske grupper rangeres i forhold til hverandre, og der kulturelle egenskaper ofte kobles til stereotyper. Da er ofte makt, privilegier og tilhørighet til for eksempel en stat, ulikt fordelt mellom de etniske gruppene. Konflikter mellom etniske grupper har ofte sin årsak i dette.

Forståelsen av religion og møter mellom folk med ulik tro eller livssyn

Hva så med religion? Religion som begrep kan være et uttrykk for et bestemt trossystem, det kan henvise til religiøse organisasjoner eller institusjoner, eller det kan være et uttrykk for en individuell tro. I post-tradisjonelle samfunn er ofte religiøs tilhørighet sett på som noe individuelt som har med en persons egen overbevisning eller tro å gjøre, mens i mer tradisjonelle samfunn henger det tettere sammen med den familien, sosiale eller etniske gruppen man er en del av.

En religion representerer alltid noe sosialt eller kollektivt på ett eller annet nivå, selv om det er store forskjeller i hva man forstår med å være religiøs. Det vi ser for eksempel i Norge er at mange opererer med forskjellig type kategorisering av en person som religiøs avhengig av hvilken religion du tilhører.

Dersom du er medlem av Den norske kirke er det ikke sikkert andre automatisk regner deg som en 'religiøs' person. Den norske kirke er det største trossamfunnet vi har i Norge og det er ofte slik at majoriteten blir gående umarkert mens minoriteter blir markert på ulike måter, for eksempel som 'religiøs'.

Hvis du er medlem av et islamsk trossamfunn, derimot, er det nok en større sjanse for at du får merkelappen 'religiøs'. I Norge er mange religiøse trossamfunn i praksis organisert etter

etnisitet. Det vil si at et trossamfunn samler mennesker som deler mer enn en bestemt religiøs tilhørighet, de deler også språk, historie og kultur. Dette gjelder ikke bare Den norske kirke, men også mange moskeer, buddhistiske og andre kristne trossamfunn.

Det finnes viktige unntak, som Den romersk-katolske kirke. Human-Etisk Forbund som livssynssamfunn har stort sett norsk som språk i sine seremonier og samlinger, og kan kanskje kalles et etnisk norsk livssynssamfunn?

I tros- og livssynsdialoger spiller det en rolle hvordan man går inn i forståelsen om deltakernes religiøse, kulturelle og etniske tilhørighet. Det spiller også en rolle hvordan man forstår disse ulike delene av menneskers identitet. Jeg skrev tidligere om det å ta med seg både 'etnosentrisitet' og 'kulturrelativitet' som bevisste holdninger inn i flerkulturelle dialoger. Hva med tros- og livssynsdialoger, dialoger der man bevisst ønsker å samle mennesker med ulike religiøse og livssynsmessige tilhørigheter?

Slike dialoger har vanligvis en viktig forutsetning for å etablere kommunikasjon på tvers av menneskelig forskjellighet: Forskjeller mellom deltakerne når det gjelder religiøs og livssynsmessig forskjellighet er ønsket. Vanligvis er det ikke bare rom for, men også forventet at deltakerne har varierte perspektiver på det som blir diskutert og at de formidler ulike meninger.

Dette betyr naturligvis ikke at det alltid er ukomplisert, men kanskje er det et større rom for å trekke grenser eller uttrykke uenighet enn for eksempel på et vennetreff eller i et familieselskap.

© Dialogpilotene

Tros- og livssynsdialoger rommer imidlertid svært ofte (men ikke alltid) også kulturelle forskjeller mellom deltakerne. De kan også romme deltakere med ulik sosial, etnisk eller geopolitisk bakgrunn. En menneskelig forskjell som er til stede i de fleste grupper er kjønnsforskjeller. Dersom en tros- og livssynsdialog bare aksentuerer forskjellene i tro og livssyn mellom deltakerne, blir fokuset mer snevert enn det er hvis man også kan åpne for å reflektere over andre forskjeller.

I en dialog der det er forventet at man skal representere en bestemt religiøs- eller livssynstradisjon eller bare legge vekt på denne delen av sin egen personlighet eller erfaringsmangfold, går man glipp av felles deling og refleksjon over andre viktige aspekter av et sosialt liv.

Jeg skrev at man i tverrkulturelle dialoger kan ta med seg både et 'etnosentrisk' og et 'kulturrelativt' perspektiv for å etablere en likeverdighet der vi både kan lytte og snakke. Hva med tverreligiøse og livssynsmangfoldige dialoger? Kan man håndtere religiøse og livssynsmessige forskjeller på samme måte som kulturell ulikhet?

Ofte ser vi på religion og kultur på forskjellige måter. Å mikse kulturer blir mange ganger sett på som noe positivt ved at det f.eks. oppstår nye matretter, etableres nye ord og musikken blir mer eksperimentell. At kultur er menneskeskapt og dynamisk, og derfor forandrer seg er både gjenkjennelig og forståelig for mange. Grensene for ulike kulturer kan være uklare, og det er ofte slik at man regner med at kulturer som eksisterer sammen automatisk påvirker hverandre uten at det nødvendigvis sees på som problematisk.

Religion og religiøs identitet blir langt oftere oppfattet som noe mer stabilt, og framfor alt noe man ikke uten videre kan blande.

Dette henger sammen med at mange av de store religionene har både en lære og en praksis som sier at de forvalter sannheten om livet og hvordan det skal leves, om Gud, døden og livet etter døden.

Noen religioner, som kristendommen og islam, har ofte et eksplisitt eller implisitt budskap om at de forvalter den eneste sannheten. Forholdet mellom religioner (og livssyn) kan noen ganger bli oppfattet som et nullsumspill. Da oppfatter man det slik at hvis en bestemt religion eller et bestemt livssyn er riktig og sant betyr det samtidig at alle de andre er usanne eller 'feil'.

Dette synet på religion, både ens egen og andres religioner eller livssyn, kan skape problemer når det gjelder å bygge fellesskap på tvers av tro- og livssyn hvis det får konsekvenser for hvordan man møter mennesker med en annen tro eller et annet livssyn.

Det er selvfølgelig mulig å snakke med folk du mener tar feil, men det er vanskelig å få til et møte som er preget av full likeverdighet eller dyp respekt. Det finnes alternative måter å tenke om andre religioner og livssyn på selv om man er en overbevist tilhenger av eller troende i en religiøs tradisjon eller et bestemt livssyn. Noen kan tenke om religion som det går an å tenke om kultur: Det er begreper der innholdet, oppfatninger og praksiser forandrer seg, og det går an å tenke seg at religiøse tradisjoner blandes.

I virkeligheten har mange religioner blitt inspirert av hverandre når det gjelder både praksis og innhold. Den klassiske muslimske bønnestillingen ligner for eksempel på tidlige kristne bønnestillinger, som ennå blir praktisert av en del østlige kristne. Ved historiske studier og tekststudier ser man ofte trekk av relasjoner, også mellom tekster fra ulike religiøse tradisjoner som har preget hverandre.

Andre har en så dyp kjennskap til en annen religion eller et annet livssyn at de har erfart hvordan den leves i praksis, noe som kan skape respekt og anerkjennelse. Dette gjelder kanskje særlig dem som har mennesker de står nær, for eksempel familie eller nære venner, som tilhører en annen tro eller et annet livssyn enn dem selv.

En tredje måte å forholde seg til andre religioner og livssyn på er at man anerkjenner at ingen har den fullstendige sannheten eller den komplette oversikten over virkeligheten, det transcendent og virkelighetens grenser. Dette kan skape både nysgjerrighet og respekt i religions- og livssynsplurale møter og dialoger. Det betyr jo at ingen kan påberope seg den hele og fulle religiøse eller livssynsmessige sannheten, og det kan føre til en viss ydmykhet overfor andre.

En variant av dette er et synspunkt der man er opptatt av at alle mennesker deler felles grunnleggende behov for trygghet, nærhet, mat, klær, varme og menneskelig fellesskap, og at alle på forskjellig måte har en etisk forpliktelse til å jobbe for at dette blir

tilgjengelig for dem som ikke har det, selv om den etiske forpliktelsen er forskjellig formulert i ulike religioner og livssyn.

Denne felles forpliktelsen fører til at religiøse og livssynsmessige forskjeller kan bli mindre betydningsfulle fordi man har et viktig felles mål.

Noen har formulert begrepet 'hellig misunnelse', der man legger vekt på praksiser og lære man setter særlig stor pris på i andre tradisjoner enn ens egen. Dette betyr at man opplever disse ulikhetene som positivt og berikende.

Når vi ser på hvordan ulik kultur versus ulik tro eller forskjellig livssyn betyr noe for fellesskap og kommunikasjon, kan vi altså se eksempler på at kulturforskjeller tilsynelatende er enklere å håndtere. Men ofte er religiøse og livssynsmessige tilhørigheter også en motivasjon for å gå i tros- og livssynsdialog. Hvis ens tro eller livssyn er viktig for en, har man lettere for å forstå at det er viktig for andre også.

Religion, kultur og kjønnsrettferdighet

Hvis vi bruker et eksempel om kjønnslikestilling eller kjønnsrettferdighet i religioner, kan det være interessant å se på hvordan man håndterer forholdet mellom kultur og religion i enkelte trossamfunn. Da Den norske kirke åpnet for kvinnelige prester, var det en statlig beslutning. Deretter er det to ulike syn på

hvilken rolle kirken selv spilte i saken: Noen mener at den sekulære kvinnebevegelsen og myndighetene ('kulturen') var avgjørende for at det ble kvinnelige prester i Den norske kirke. Andre mener at kampen innenfra som var religiøst motivert, var den viktigste.

Begge syn har et poeng, og sannsynligvis var begge bevegelsene avgjørende. I enkelte muslimske miljøer mener man at patriarkalske ordninger som at kvinner skal være underordnet menn både i moskeene og i familiene er et negativt utslag av patriarkalske kulturer og ikke er en korrekt tolkning av islam. Da er løsningen å forsøke og sortere mellom hva som er begrunnet i den patriarkalske kulturen, og hva som er begrunnet i islam.

Begrepet 'kjønnsrettferdighet' kan være nyttig når man snakker om kjønn og kjønnsroller både innenfor kulturer og i religiøse praksiser. Begrepet kjønnslikestilling har et tydelig juridisk aspekt og handler om like rettigheter uavhengig av kjønn som for eksempel er forankret i norsk lov. Kjønnsrettferdighet er et mer flytende begrep og det kan fortelle noe om menneskers opplevelse: Blir jeg rettferdig behandlet som kvinne eller mann?

Det kan også si noe om forskjeller mellom liv og lære: Vi har disse prinsippene om hvordan kvinner, menn, mennesker skal møtes og hvilket handlingsrom de har, men greier vi å oppfylle disse prinsippene? Hva som oppleves som rettferdig og urettferdig kan være en viktig

rettesnor for både kulturelle og religiøse miljøer.

Men religiøse miljøer holder seg som regel med ledere som har en viss autoritet når det gjelder å fastslå hva slags praksiser man ønsker, og hva man ikke ønsker, eller hvordan for eksempel tekster skal (eller kan) tolkes. Kultur dannes og endres på andre måter, med mer uklare autoriteter. Nå er det naturligvis ikke slik at det er religiøse ledere som avgjør hva den enkelte bør gjøre eller ikke, men rommet for tolkning og forståelse i et trossamfunn preges i varierende grad av dem som innehar et lederskap. Flere av de store verdensreligionene som jødedom, kristendom og islam har historisk sett vært dypt preget av en patriarkalsk tankegang. Men dette framstår som et paradoks:

Hvis disse religionene i sine tekster understreker menneskers uendelige verdi, ansvar og betydning, og at alle mennesker er skapt av Gud, hvordan kan de skape strukturer og sosiale systemer der kvinner blir tillagt mindre verdi eller behandles som underordnet menn?

Det finnes mange som har forsøkt å svare på dette, og mange som har forsøkt å gjøre noe med det. Spørsmålet er om noe av nøkkelen finnes i hvordan man forstår forholdet mellom kultur og religion. Som vist ovenfor kan man både skylde på kulturen og på religionen når man forsøker å finne årsaken til diskriminering på grunnlag av kjønn. Men der man ønsker å

endre på dette kan man både ta tak i kulturen og religionen for å finne argumenter og muligheter til endring.

Kulturell, religiøs og livssynsmessig kompleksitet

Forholdet mellom kultur og religion er sammensatt, og fungerer på mange ulike måter. Dersom man inkluderer etnisitet og sosial tilhørighet i tillegg når man ser på hvordan kultur og religion fungerer som menings- og fellesskapsbyggende elementer får man et ganske nyansert blikk på menneskelige forskjeller.

Kjønn og hvordan det forvaltes kan fungere som et eksempel på hvordan religion og kultur virker sammen, eller hvordan man kan ta utgangspunkt i det ene for å forsøke å endre det andre.

I tros- og livssynsdialoger kan vi si at det etableres en religiøs og livssynsmessig kompleksitet på gruppenivå. Her gjelder det ikke bare å være oppmerksom på forskjellene, men også på hvilken betydning de blir gitt i dialogen. Dette gjelder både dem som deltar som enkeltpersoner, men også hvordan dialogen blir satt i gang og ledet.

Spørsmålet er ikke bare hvordan vi håndterer forskjeller i tro- og livssyn, men også hvordan kulturforskjeller og andre menneskelige forskjeller spiller inn både på prosess og innhold.

Hvis målet for en dialog er at alle skal oppleve seg som likeverdige, er det en god ide å skape en samtale der deltakerne kan snakke høyt om hvordan de opplever dette.

Hva er identitet - og har vi noe nytte av begrepet?

av Willy Aagre

Professor i pedagogikk ved Universitetet i Sørøst-Norge.

.....
*Sekken blei pakka nå i dag
Jeg veit ikke om jeg tør dra
Litt flaut å gå rundt å bomme
Det du mangler i di ega lomme*

Dette er en av strofene til Finn Kalviks *Finne meg sjæl*. Jeg-personen har en draging mot det som er ukjent og spennende. I sluttstrofen ser det ut til at jeg-personen velger det trygge og kjente, men ikke uten ambivalens.

*Kanskje er skol'n bra å ha,
men jeg kan ikke utstå å jobbe hver da'
Jeg har nok med å finne meg sjæl.*

Sangen sier noe om søken etter identitet for femti år siden. I dagligtale, og i mer akademisk tale, har det siden vært benyttet andre verb som har med identitetssøken å gjøre; for eksempel å skape seg selv, å konstruere seg selv eller å iscenesette seg selv. Det hjelper oss uansett lite i det å forstå hva identitet er eller hva det kan dreie om. En kan lett la seg forlede av selve ordet *identitet*, som bygger på *idem*, som betyr *det samme*.

I dette ligger det en forestilling om at noe holder oss sammen, men hva er det? Det hender at jeg skuffer mine studenter ved å si at dette begrepet er like uklart og gåtefullt som ordene *sjel* eller *ånd*, eller for den del, det mer moderne begrepet *personlighet*.

Problemet med identitetsbegrepet er kanskje nettopp de forventningene vi stiller til det, at det har en slags tydelig essens og at det kan skape en presis beskrivelse av et individ. For å bøte på denne individualistiske forståelsen, har begrepet gjennom årene blitt utvidet med ord som gruppeidentitet, etnisk identitet, religiøs identitet eller nasjonal identitet.

I utvandreravisa *Norsk Tidende*, selvtitulert som «America's Leading Norwegian Newspaper» fra 9. oktober 1975, står for eksempel dette i forbindelse med utvandrerjubileet som skulle markeres i USA: «Her er ønske om og vilje til å opprettholde en etnisk identitet i materiale til en norsk utvandrerhistorie».

Og jeg kan trekke dette enda lenger ut ved å spørre: Hva legger vi i uttrykket etnisk identitet i dagens Norge, for eksempel sett fra synsvinklene til innbyggere med indisk, syrisk,

burmesisk, latinamerikansk eller samisk bakgrunn? I vår leting etter å finne mening i identitetsbegrepet, er det ikke gitt at det er nyhetsaviser og faglitteratur gir oss den beste hjelpen. I mange tilfeller går skjønnlitteraturen dypere i sine beskrivelser.

Zeshan Shakars skildrer i sin roman *Tante Ulrikkes vei* fra 2017 Mohammed og Jamals oppvekst i drabantbyen Stovner på en svært levende og troverdig måte. Dette gjelder også ulikhetene mellom disse to karakterene, og mer generelt om det komplekse forholdet mellom minoritetsungdom med muslimsk bakgrunn og det norske storsamfunnet.

Forfatteren selv karakteriserer romanen som både en historie om klasseforskjeller og en minoritetshistorie. Den handler dessuten om forskjellene mellom østlige og vestlige bydeler i Oslo, til dels også om det som kan kalles *kjønnsidentitet*, for eksempel hvordan de to unge oppfatter seg selv som gutter og unge menn, og hvilke syn de har på det annet kjønn.

Faglig bruk av identitet

En klassiker i faglitteraturen om identitet er den psykoanalytisk orienterte Erik Homburger Erikson og hans *Youth: Identity and Crisis* (Erikson, 1968). Han mente at ungdomsfasen kjennetegnes av en indre kamp mellom trygg identitet og tilhørighet på den ene siden, og identitetsforvirring på den andre siden.

For Erikson er resultatet av dette identitetsarbeidet nær knyttet til en opplevelse av tillit fra omgivelsene, en slags *basic trust* med røtter i den tidligste barndom.

© Rawpixel.com / Adobe Stock

Hvis vi bruker Jamal som eksempel, så har han en fraværende far og en mor med psykiske problemer. Mohammed har foreldre som er mye mer nærværende, og romanen gir innblikk i et forhold til foreldrene som i hovedsak er trygt, selv om det er konflikter også i denne familien.

Erikson er klar på foreldrenes betydning, men legger også vekt på den positive rollen som andre voksne kan spille i unges identitetsarbeid,

for eksempel gode lærere, arbeidsgivere eller ungdomsarbeidere. Også her kommer Mohammed heldigere ut enn Jamal.

Et annet faglig perspektiv på identitetsspørsmål enn Eriksons psykologiske tilnærming, er Erving Goffman et godt eksempel på. I klassikeren *The presentation of self in everyday life* (Goffman, 1959) viser han hvordan sosialt samvær på mange måter er et spill om roller og rolleutforming. Denne boka er basert på inngående studier av kommunikasjon i hverdagslige situasjoner i et lite lokalsamfunn. Et sentralt begrep for Goffman er *inntrykkshåndtering* (impression management) og dreier seg om vårt strev med å prøve å gi et fordelaktig inntrykk av oss selv i ulike sosiale situasjoner.

Vi prøver etter beste evne å gli relativt friksjonsfritt inn i det sosiale samspillet, både i grupper vi ikke kjenner så godt og i grupper vi møter daglig. Selv om vi delvis kan lykkes i dette sosiale spillet, er det ikke gitt at de andre ender opp med det fordelaktige inntrykket av deg som du håper på å gi dem. Dette kan skyldes statusforskjeller, fordommer eller ulike oppfatninger av hvordan du uttrykker deg rent språklig.

For Goffman står et menneske, for eksempel en ungdom med bakgrunn fra Sri Lanka i en norsk skolegård, på en slags *scene* (front stage) der aktørene spiller ulike roller, samtidig som de er tilskuere til den kommunikasjonen som foregår blant de andre.

Uansett blir alle bedømt, selv om det ikke alltid er like lett å forstå hvorfor en blir bedømt sånn eller slik. Derfor vil det være viktig å kunne etablere en *back stage*, der en sammen med venner en stoler på kan bearbeide og tolke det en har vært vitne til i den større sosiale settingen, samtidig som en kan snakke friere om hvordan en selv bedømmer det en har deltatt i og vært vitne til der.

Det som er viktig for Goffman å påpeke, er at summen av fortellingene som foregår på back stage og front stage, utgjør en slags vev som både bidrar til å skape en flytende selvoppfatning (Goffman bruker i liten grad identitetsbegrepet) og en oppfatning av de sosiale konstellasjonene som en inngår i.

Heller ikke Urie Bronfenbrenner plasserer begrepet identitet sentralt i forståelsen av barn og unge. Hans viktigste bidrag er beskrivelsen av hvordan ulike ledd og nivåer i oppveksten skaper en helhet av *roller og relasjoner* i samspill med andre. Noen kan få en rolle som den som tør å vise sin opposisjon mot skolen tydeligere enn andre.

Dette kan gi en forbigående status blant noen av de jevnaldrende, men skaper ofte et spent forhold til skolen, de fleste av klassekameratene og bidrar dessuten til å skape bekymring for foreldrene og et mer spent forhold hjemme. Dette kan føre til at barn og unge nærmest blir fanget i en rolle som er vanskelig å komme ut av.

Ved hjelp av nye og mer konstruktive relasjoner kan den unge komme ut av en destruktiv rolle og finne andre måter å samspille med sine klassekamerater og naboer på. Her kan også muligheten for å introdusere nye *aktiviteter* ha en betydning. Mestring av nye aktiviteter kan føre til at barn kommer ut av en stigmatiserende rolle. Av dette følger en mulighet til å kunne hjelpe andre som er interessert i å få til mer i noe de er interessert i. Dermed endres rollen til barnet fra noe som er konfronterende til noe som er støttende, og en god sirkel kan settes i gang.

Bronfenbrenners modell hjelper oss til å se barnet bedre i lys av de miljøene de er en del av. En presis beskrivelse av de ulike mikro-systemene til barnet vil gjøre det lettere å forstå barna og kunne sette i gang konstruktive tiltak. Viktigst av alt er at de ulike voksne som møter barna, snakker sammen og finner muligheter og utfordringer i barnets nåværende situasjon.

Samarbeidssamtalene kan ha sin egenverdi, men er ofte kombinert med tiltak som partene og barnet selv er enig i. Da har både barn og voksne sammen gjort et godt arbeid på mesonivået.

Bronfenbrenner visste godt at enkelte miljøer i seg selv skaper problemer. Dette kan skyldes makroforhold som fattigdom, gettodannelser og rasisme, forhold som det enkelte barn ikke på noen måter er ansvarlige for.

Her ligger det politiske elementet i Bronfenbrenners modell. Hans fordring er dette:

Som samfunnsborgere og lokalpolitikere må vi arbeide på flere plan samtidig for å bedre oppvekstkårene for barn, både ansikt-til-ansikt med dem, vår evne til å analysere situasjonen de er i, og ved å vise kreativitet i det å skape nye arenaer for utfoldelse og sosialt samvær.

Det kanskje viktigste bidraget til Bronfenbrenner er det å ta tiden til hjelp. Selv om en situasjon ser fastlåst ut på et gitt tidspunkt, vil dette endre seg over tid – både ved at en del problemer går over av seg selv, og ved at de tiltakene som settes i verk, får den nødvendige tiden til å kunne virke til barnets beste.

De tre nevnte teoretikerne har ulik forståelse av det som kan kalles identitet. Det er ikke noe problem i seg selv. En felles innsikt i hva identitet er for noe, eller hva det innebærer, kan uansett aldri bli en beskrivelse med to streker under. Dertil er vårt samfunn for mangfoldig, både i etnisk, religiøs og kulturell forstand. For at dette ikke skal vokse til et problem, er det bare en løsning: vår evne til å snakke sammen og bli bedre kjent med hverandre.

Men uansett hvor godt vi lærer å snakke sammen, så vil neppe barn og unge slutte å fundere over hvem de er, hvem de vil være og hvordan de helst vil unngå å bli.

Identitet i sangtekster

På 1960-tallet satte Finn Kalvik ord hvordan det kjentes å prøve å finne seg sjæl. Artisten Astrid S gjør det på en annen måte, men er kanskje tydeligere på den betydningen som andre mennesker har for hvem vi er og hva vi blir. Identitetsarbeidet er for viktig til at det kan overlates til hver enkelt av oss.

*So many people,
all of the ones surrounding me
And if I ask them,
they would describe me differently,
So many reasons,
so many different sides of me
And I can't decide who I want to be*

Religionskritikk

av Oddbjørn Leirvik

Oddbjørn Leirvik er professor i interreligiøse studier ved Det teologiske fakultet, Universitet i Oslo. Han har lang erfaring med ulike former for religionsdialog i Norge.

Religion kan ikke tenkes uten religionskritikk. Gjenn-om historia har mange sett på religionskritikk som en trussel mot religiøs autoritet, ofte med trussel om straff for de som kritiserer religionens læresetninger eller måter religionen blir praktisert på. Andre, som gjerne sjøl er troende, har sett kritikken som helt nødvendig for at religionen ikke skal stivne i forelda tankemåter og undertrykkende strukturer.

Til religionskritikkens idéhistorie

Religionskritikk har fulgt religionene gjennom hele deres historie. Men når vi snakker om religionskritikk i dag, er det særlig den kritikken som kom med den europeiske opplysningstida det dreier seg om. Fra 1700-tallet finner vi for det første en rasjonalistisk kritikk av det en nå begynte å kalle «overtro», med en avvisning av alle forestillinger om guddommelige, overnaturlige inngrep.

For det andre blir det i opplysningstida formulert en empiristisk kritikk av tanken om en god Gud og et fullkomment skaperverk. David Hume mente at dette blir motsagt av naturen slik den faktisk er – nemlig ikke alltid så god som teologene vil ha det til.

For det tredje ser vi en modernistisk kritikk av autoritære religionsformer som en mente truet individets autonomi og var til hinder for sosialt og politisk framsteg (jf. Rousseau sin romantiske religionskritikk).

På 1800-talet blir det for det fjerde, med utgangspunkt i bibelkritikken, utvikla ei historisk-kritisk gransking av de hellige skriftene som en nå begynte å se på som menneskeord like mye som gudsord. Denne kritikken begynner innenfor teologien men utvikler seg på universitetene til en teologikritisk religionsvitenskap.

For det femte blir det i opplysningstida også formulert en moralsk kritikk av undertrykkende og voldelig religion, på den mørke bakgrunnen av religionskriger i Europa.

Immanuel Kant, i sin bok om «Religion innafor fornuftens grenser» (1793), dreier religionskritikken i moralsk retning når han kritiserer fortellinga i Bibelen (og Koranen) om Abraham som blir bedt om å ofre sin sønn i lydighet mot Gud – en farlig tanke som i følge Kant ikke kan forenes med den universelle moralloven.

Nærmere vår egen tid kommer det noen moment i tillegg: Marx sin tanke om religionen som et sløvende opium som holder folk nede; Nietzsches kritikk av kristendommen som en religion for de svake; Freuds tanke om religionen som en illusjon – og ikke minst, kritikken av de patriarkalske tradisjonene i religionene som den feministiske bevegelsen som vokser fram på 1900-tallet artikulere.

I dagens pluralistiske samfunn må også et siste moment i religionskritikken, nemlig hvordan religionene påvirker vår holdning til de religiøst sett andre, tas med. Alle de store tradisjonene har elementer i seg som kan bygge opp om fiendebilder av de andre – som hedninger, vantro, upålitelige, voldelige osv. Hvem som blir utsatt for slike karakteristikk, kan variere. Men det klassiske eksemplet er den harde kritikken av «jøder» i Bibelen og Koranen. I dag er også den religiøst begrunna islamofobien ei sentral utfordring.

Moderne religionskritikk

Den religionskritikken som preger den offentlige religionsdebatten i dag, kan ha

innslag av flere av de ulike typene av kritikk som er antydning ovenfor. I debatt og dialog om religion kan det være til hjelp i samtalen å klargjøre hva slags kritikk en egentlig bedriver, og hvordan den ene type kritikk kan henge sammen med en annen.

I 1930 formulerer filosofen, matematikeren, fredsaktivisten og ateisten Bertrand Russell en helt sentral distinksjon – nemlig den mellom intellektuell (eller rasjonalistisk) og moralsk religionskritikk. Slik formulerer han seg i foredraget fra 1930 "Har religionen gitt nyttige bidrag til sivilisasjonen":

Det er to slags innvendinger mot religion: intellektuelle og moralske. Den intellektuelle innvendingen er at det ikke finnes noen grunn til å anta noen religion for sann; den moralske innvendingen er at religiøse oppfatninger skriver seg fra en tid da menneskene var grusommere enn de er i dag og derfor har en tendens til å videreføre en umenneskelighet som samtidens moralbevissthet ellers ville vokst fra ... Religion er skadelig ikke bare intellektuelt, men også moralsk. (Bertrand Russell: Hvorfor jeg ikke er kristen, Humanist forlag 1996, s. 41-44.)

Ser en nærmere på Russells religionskritikk i

hans bok *Hvorfor jeg ikke er kristen*, vil en finne at han kobler de to formene for kritikk, men med vekt på den moralske kritikken. Han kritiserer ikke bare verdens kirker for å ha motarbeidet humane framskritt men karakteriserer også helvetesforkynnelsen i Det nye testamente som «en grusomhetens doktrine».

Mye av den moderne religionskritikken har et moralsk grunnlag og retter seg mot det en ser som undertrykkende og umenneskelige sider ved religionene. Men også den rasjonalistiske kritikken («Gud kan ikke bevises») lever i beste velgående. Den seinmoderne nyateismen som Richard Dawkins (se *The God Delusion*, Bantam Press 2006) og mange andre populære religionskritikere representerer, kombinerer de to formene for kritikk.

Det finnes også noen andre distinksjoner mellom ulike former for kritikk som kan være til nyttig opprydningshjelp. For eksempel: Er kritikken formulert utenfra, fra kritikere som har tatt et brudd med religionen, eller kommer den innenfra, fra folk som sjøl er troende men ser nødvendigheten av å kritisere deler av den religiøse tradisjonen? Hva er det i så fall som blir kritisert – er det den overtroiske eller undertrykkende praksisen en finner i bestemte religiøse kulturer, eller kritiserer en også elementer i religionenes grunnlag – for eksempel de hellige skriftene?

Hvordan reagerer kristne og muslimer når Bibelen og Koranen eller den religiøse

praksisen blir kritisert – på moralsk grunnlag? Går en i forsvar og inntar en apologetisk posisjon («dette har ingenting med islam å gjøre»), eller inntar man en kritisk, reformorientert holdning (slik en har sett det på kristen mark i liberal teologi, frigjøringsteologi og feministisk teologi)?

Fra kristendomskritikk til islamkritikk?

I vår del av verden er det særlig kristendom, og i stigende grad islam, som er skyteskiver i den offentlige religionsdebatten.

I Arnulf Øverlands berømte foredrag «Kristendommen, den tiende landeplage» (fra 1933, se nettsiden *Virksomme ord*) fokuserte han på helvetesforkynnelsen og det umoralske Abrahamsofferet, samt kristendommens «neurotiske» seksualmoral. I 2015 spilte islamkritikeren Hege Storhaug på tittelen på Øverlands foredrag da hun gav ut boka *Islam: Den 11. landeplage*. I lanseringa av boka presenterte hun seg sjøl som en kulturell kristen som finner det nødvendig å angripe en «kvinneundertrykkende, jødehatende, maktskyk og intolerant islam» (Verdidebatt 11. februar 2016).

Også enkelte humanetikere har flyttet det kritiske søkelyset fra kristendom til islam, som når tidligere generalsekretær i Human-Etisk Forbund, Levi Fragell, i et intervju i *Dagbladet* i 2003 slo fast at i Vesten har «humanismen vunnet over kristenfundamentalismen»

(Dagbladet 6. mai 2003). Slik han ser det, har kristendommen sjøl «tatt det beste ut av sin tro og videreført de positive sidene» – uten å ta alt som står i Bibelen «til punkt og prikke». For islam sin del slår han derimot fast at den er «mye farligere enn kristendommen fordi den har som mål å innføre et religiøst statsstyre basert på en tekst de anser for å Guds ord.»

Humanistisk kritikk

Spørsmålet er om jøder, kristne, muslimer og humanetikere istedenfor å konkurrere om hvem som er farligst, sammen kan formulere en religionskritikk på et humanistisk grunnlag.

I 2016 gav ei gruppe muslimer ut boka Islamsk humanisme (red. Ellen Reiss og Linda Noor, Moment 2016) der de kritisk og konstruktivt går igjennom mulige kollisjonspunkt i forholdet mellom tradisjonell islam og moderne humanisme (som er tuftet på likhets- og frihetsidealer). Av kritiske punkt peker de blant annet på ulikhet i forholdet mellom muslimer og ikke-muslimer, mellom kvinner og menn, mellom lekfolk og lærde – samt inhumane straffereformer.

Deres grunnleggende holdning er at islam som religion både kan og må reformeres. Konflikten mellom religion og menneskerettigheter må løses, samtidig som religionen sine positive ressurser mobiliseres til støtte for humanistiske verdier.

Kanskje kan vi si at religionskritikken i dag står ved en skillevei: enten brukes kritikken til å forsvare sitt eget og angripe de andres, eller den blir et felles referansepunkt for en humanistisk reform av religionene. Kanskje er dette veien å gå når det gjelder religionsdialogens framtid i Norge:

Å bruke den tilliten som er skapt gjennom flere tiår med religionsdialog til å snakke mer åpent sammen – ikke bare om det vi er stolte av i vår egen tradisjon, men også om det i våre religioner og livssyn som kan true menneskeverdet og den fredelige sameksistensen.

Slik Den norske kirke og Islamsk råd Norge gjorde da de i årene fra 2007 til 2011 formulerte sjølkritiske felleserklæringer om retten til å skifte religion, vold i nære relasjoner og religiøs ekstremisme (se folk.uio.no/leirvik/Kontakt-gruppa.htm).

Er det på tide med nye, kritiske og konstruktive felleserklæringer, på humanistisk grunnlag?

Ytringsfrihet og ytringsansvar

av **Sindre Bangstad**

Forsker I, KIFO (Institutt for kirke, religion og livssynsforskning), Oslo.

Hatytringer er ytringsfrihetens 'mørke tvilling.' Ytringsfriheten er en grunnstein i ethvert liberalt demokrati. Men dersom vi ikke er i stand til å innse at den er en av flere grunnleggende menneskerettigheter, og ikke har en særstilling, åpner vi døren til fri flyt av hatytringer, rasisme og diskriminering av minoriteter. Internasjonale konvensjonsforpliktelser krever faktisk at den norske stat begrenser dette.

Ytringsfrihet

I Norge er ytringsfriheten forankret i Grunnlovens § 100, samt i internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Grunnlovens § 100 garanterer blant annet enhver borgers rett til 'frimodige ytringer om statsstyrelsen'. Ytringsfriheten er imidlertid verken i Norge eller i andre land en konstant størrelse.

Grensene for hva en borger kan si om folk med makt er helt andre i dag enn de var bare for femti år siden. Vi ser det ikke minst på områder som har med tro og livssyn å gjøre.

Helt frem til 2015 kunne man i Norge risikere

straff for blasfemiske eller 'gudsbespottende' ytringer med henvisning til straffelovens såkalte «blasfemiparagraf» (straffelovens § 142), selv om den ikke hadde ført til straff i noen saker etter 1914.

Og selv om det fortsatt finnes de som hevder at den norske straffelovsbestemmelsen mot hatytringer (straffelovens § 185) er en trussel mot ytringsfriheten og begrenser muligheten for å fremsette religionskritiske ytringer, er det et faktum at Norges Høyesterett alt i den såkalte Vivi Krogh-dommen fra 1981 trakk et klart skille mellom religionskritiske og innvandringskritiske ytringer (som er tillatte) og hatytringer mot religiøse minoriteter (som er potensielt straffbare) (Bangstad 2012). Dette er et skille som man i norsk rettspraksis i årene som er gått etter denne dommen, har forholdt seg lojalt til.

Ytringsansvar

I denne sammenheng er ytringsansvar det individuelle ansvaret som det påhviler enhver borger under eksisterende norsk lovgiving mot hatytringer og internasjonale konvensjonsforpliktelser som den norske stat har påtatt seg. Særlig FNs Rasediskrimineringskonvensjon

ICERD, 1965 og FNs Internasjonale Konvensjon om Sivile og Politiske Rettigheter, ICCPR, 1967. Dette handler om å påse at ens egne offentlige ytringer, på sosiale medier, offentlig sted eller i offentligheten for øvrig, ikke bryter med andre borgeres rett til frihet fra hatytringer.

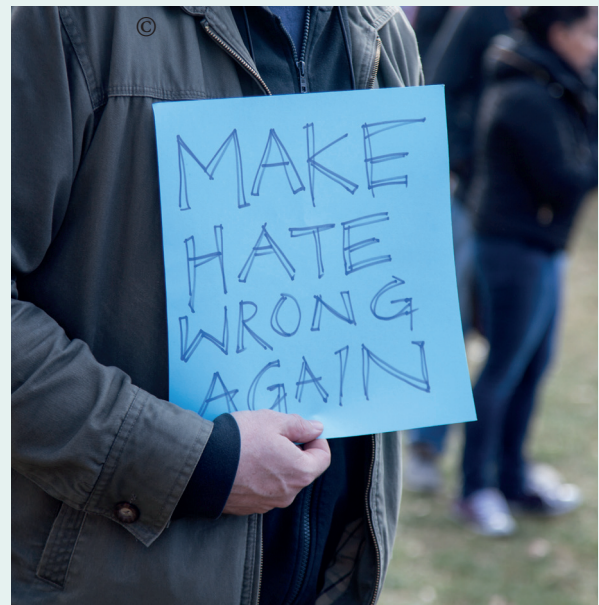
Ytringsansvaret starter med andre ord der ens ytringer truer andres grunnleggende friheter og rettigheter, inklusive den andres ytringsfrihet. Våren 2019 ble en syttiårig kvinne fra Bergen dømt til 24 dagers ubetinget fengsel for å ha fremsatt en hatytring i september 2017 mot den norsk-somaliske forfatteren og samfunnsdebattanten Sumaya Jirde Ali på den åpne Facebook-gruppen 'Vi som støtter Sylvi Listhaug'.

Kvinnen, som hadde bakgrunn som listekandidat for FrP i Bergen, hadde i en åpen Facebook-tråd skrevet om Ali: «Fandens svarte avkom, reis tilbake til Somalia og bli der, din korrupte kakkerlakk» (Dagbladet 2019). Her ser vi et klassisk trekk ved hatytringer, nemlig at de er forankret i de-humaniserende språkbruk og animalistiske metaforer.

Hatytringer er, som nyere norsk og europeisk historie til fulle har vist, ikke bare en trussel mot minoriteters ytringsfrihet, men også i siste instans en trussel mot det liberale demokratiet som sådan.

Dette er blant grunnene til at statsstøtte til aktører i det sivile samfunn som fremmer hat

og diskriminering mot minoriteter faktisk er uforenlig med grunnleggende prinsipper knyttet til den liberale og demokratiske statens garantier for like formelle rettigheter for enhver borger. Dette er rettigheter uavhengig av en persons bakgrunn, tro eller livssyn, seksuelle orientering, kjønn, eller mental eller fysisk funksjonsevne.

© Jp Photography / Adobe Stock

I henhold til norsk rettspraksis har politiske ytringer et spesielt vern, men å kalle en norsk-somalisk kvinne en 'korrupt kakkerlakk' er ikke en politisk ytring som fortjener noe rettslig vern.

I etterkant av det verste terrorangrepet i moderne norsk historie, som fant sted 22. juli 2011, skrev undertegnede i samarbeid med den

norske filosofiprofessoren Arne Johan Vetlesen en artikkel med tittelen 'Ytringsfrihet og ytringsansvar' i tidsskriftet Nytt Norsk Tidsskrift (Bangstad og Vetlesen, 2011). Her tok vi til orde for at norsk politi- og rettsvesen i langt større grad enn før må ta eksisterende norsk lovgivning mot hatytringer i aktiv bruk. Til vår tilfredshet har både riksadvokaten, politi og rettsvesen tatt oppfordringen vi kom med i den artikkelen til følge.

Norges første spesialiserte enhet for hatkriminalitet ble på initiativ fra Oslo politikammer opprettet på Manglerud i Oslo i 2013 og Politihøgskolen har etablert et undervisningstilbud om hatkriminalitet som tilbys politistudenter fra hele landet. Hatkriminalitet, inklusive hatytringer, etterforskes nå og pådømmes i langt sterkere grad enn før.

Hva er ekstremisme?

av Lars Gule

Lars Gule er førsteamanuensis ved Fakultetet for lærerutdanning og internasjonale studier, Oslo Metropolitan University / OsloMet - storbyuniversitetet.

.....
At noe er ekstremt, innebærer alltid at det er ekstremt i sammenligning med noe annet, det ikke-ekstreme. Derfor sier vi at begrepet er relasjonelt fordi det står i forhold til det ikke-ekstreme. Dette innebærer at vi må finne ut hva som er ikke-ekstremt. Vi må definere det ikke-ekstreme, før vi kan definere hva som er ekstremt.

Ofte omtales ikke-ekstreme som «det vanlige» eller «det normale» slik at det ekstreme oppfattes som et (sterkt) avvik fra det normale eller vanlige, altså etablerte posisjoner eller flertallets oppfatninger. Problemet med dette er at det vil være ganske tilfeldig – sosialt, geografisk, kulturelt og subjektivt – hva som er normalt og vanlig, og derfor også hva som er ikke-ekstremt og ekstremt.

For eksempel var det uvanlig med langt hår på gutter midt på 1960-tallet. Det ble oppfattet som ekstremt av mange, mens det i dag er ganske vanlig og ikke blir sett på som ekstremt.

Vi trenger derfor et mer solid og ikke-tilfeldig innhold i definisjonen av det ikke-ekstreme for å kunne definere presist det ekstreme og ekstremisme, noe som gir oss et klarere svar på hva som er ekstremt enn at det avviker fra “det vanlige” eller såkalt normale.

To hovedtyper ekstremisme

Går vi systematisk til verks, ser vi at det finnes ekstreme oppfatninger på to hovedområder – det som kalles *det deskriptive* og *det normative* (Gule 2012, 2013:214-16, og 2018).

Det deskriptive området handler om virkeligheten i videste forstand, om hvordan ting *er*, det vi beskriver og forklarer *vitenskapelig*. Det normative området handler om hvordan vi vil noe *skal være*, altså det vi forsøker å regulere gjennom regler (normer), og som vi forholder oss til gjennom *moral, etikk, jus og politikk*.

Det som er knyttet til normer, altså regler for hvordan noe burde være, er gjerne også *verdier*. Det innebærer at det finnes både deskriptiv og normativ ekstremisme. Det er derfor behov for definisjoner av ekstremisme som tar hensyn til forskjellen mellom det deskriptive (virkeligheten i vid forstand) og det normative (regelstyrte).

Det er også viktig å huske at definisjoner ikke er sanne eller falske, eller riktige eller gale. Definisjoner kan være gode eller dårlig. En god definisjon hjelper oss til å avgrense og få grep om et fenomen. Da kan vi si at definisjonen er sakssvarende. Det innebærer at den er forståelig, relevant og bidrar til opplysning av og gir økt innsikt i et fenomen.

Deskriptiv ekstremisme

Med dette som utgangspunkt kan vi si at det deskriptivt ekstreme innebærer et stekt avvik fra det vi vet om virkeligheten. Det er vitenskapen som etablerer den mest solide kunnskapen vi har om virkeligheten. Vitenskapelige resultater kan være omstridt, men vi har ingen bedre metoder til å gi oss sikre kunnskaper enn de vitenskapelige. Dermed kan vi formulere følgende definisjoner:

Deskriptivt ekstreme posisjoner er posisjoner som avviker sterkt fra kunnskaper basert på vitenskapelig og rasjonell tenkning om den empirisk observerbare og analyserbare virkeligheten.

Deskriptiv ekstremisme er mer eller mindre systematisk uttenkte og vedvarende, altså teoretisk og/eller ideologisk forankrede, virkelighetsoppfatninger som avviker sterkt fra kunnskaper basert på vitenskapelig og rasjonell tenkning om den empirisk observerbare og analyserbare virkeligheten.

Kort og enklere sagt:

- Hvis du argumenterer for noe, men mot vitenskapelig kunnskap, har du en deskriptivt ekstrem posisjon

- Hvis dette er systematisk og vedvarende, er du en deskriptiv ekstremist

Normativ ekstremisme

På samme måte innebærer normativ ekstremisme sterke avvik fra normer som er godt begrunnet og som det er stor enighet om.

Disse normene og verdiene kan sies å være *menneskerettigheter og demokratiske prinsipper*. Begrunnelsene kan være omstridte, men de har likevel stor oppslutning innenfor fag som teologi, filosofi, statsvitenskap og jus. Enda viktigere er at disse normene, prinsippene og verdiene har stor internasjonal oppslutning. De er vedtatt og lagt til grunn av FN, Europarådet og andre internasjonale forsamlinger med stor autoritet.

Dette er i stor grad en *formell* enighet, for dessverre blir ikke menneskerettighetene og demokratiet respektert slik de burde. Den formelle enigheten kommer til uttrykk i en rekke internasjonale og regionale erklæringer, og i nesten alle lands grunnlover.

Derfor er det få som tar til orde for å avskaffe menneskerettigheter og demokrati. At menneskerettighetene og de demokratiske prinsipper ikke respekteres i praksis, er en

politisk utfordring, men undergraver ikke prinsippenes gyldighet i seg selv.

Med dette som bakgrunnen formuleres følgende definisjoner:

Normativt ekstreme posisjoner er moralske, etiske, juridiske og/eller politiske posisjoner som avviker sterkt fra menneskerettigheter og/eller demokratiske prinsipper.

Normativ ekstremisme er mer eller mindre systematisk uttenkte og vedvarende, altså teoretisk og/eller ideologisk-filosofisk forankrede, moralske, etiske, juridiske og/eller politiske oppfatninger som avviker sterkt fra eller avviser menneskerettigheter og/eller demokratiske prinsipper.

Kort og enklere sagt:

- Hvis du argumenterer for noe, men *mot* menneskeverd, menneskerettigheter og demokrati, har du en normativt ekstrem posisjon

- Hvis dette er systematisk og vedvarende, er du en normativ ekstremist

Sammenheng mellom deskriptiv og normativ ekstremisme

De to formene for ekstremisme kan henge sammen, noen ganger på opplagt vis. Det kan for eksempel gjelde rasistiske oppfatninger, som er både deskriptive og normative.

Rasismen er deskriptivt ekstrem fordi det ikke finnes noe vitenskapelig grunnlag for å rangere såkalte raser. Og rasismen er normativt ekstrem nettopp fordi rasister vil behandle dem som tilhører andre "raser" på diskriminerende måter, altså i strid med menneskerettighetene og prinsippet om alle menneskers likeverd.

Andre ganger er sammenhengen mellom den deskriptive og normative ekstremismen mer komplisert, men her er det i hovedsak den normative ekstremismen som er relevant.

Disse definisjonene av og tilnærmingen til ekstremisme er både mer konkrete og sakssvarende enn definisjoner av ekstremisme som tar utgangspunkt i et tilfeldig flertalls oppfatninger av «det normale», «vanlige» eller hva som er riktig og galt. For eksempel er det et (normativt) ekstremt standpunkt hvis man godtar diskriminering eller tortur i noen sammenhenger, selv om det er et flertall som mener det er greit.

Derfor var og er det (normativt) ekstremt når et flertall av amerikanerne mener "waterboarding", som er en form for tortur,

er akseptabelt i krigen mot terror. For tortur er *alltid* galt i følge menneskerettighetene.

Ekstremisme og vold

Mange tror at ekstremister er tilhengere av vold. Ofte er de det, men ut fra definisjonene som er gitt her, er det ingen automatisk sammenheng mellom en (normativt) ekstrem posisjon og vold. Likevel er normativ ekstremisme farlig fordi den er et ideologisk eller teoretisk angrep på noen av våre medmenneskers likeverd, menneskerettigheter og/eller på vårt demokratiske styresett. Det er heller ikke vanskelig å se at slike ekstreme standpunkter kan brukes til å rettferdiggjøre voldelige angrep på personer og grupper eller meningsmotstandere.

Samtidig finnes det volds- og maktbruk som er rettferdig og ikke ekstrem. Det kan for eksempel være selvforsvar eller når politiet bruker makt, kanskje også dødelig vold, for å forsvare personer og lovene i landet.

Vi har også et militært forsvar som kan brukes til å forsvare Norge og våre demokratiske verdier. I tillegg kan våre militære styrker brukes i internasjonale oppdrag gjennom FN, for eksempel for å slå tilbake invasjoner eller andre krenkelser av folkeretten. Dessuten blir det sett på som legitimt å bruke makt og vold i opprør og revolusjoner mot undertrykkende regimer.

Med andre ord blir det galt hvis vi definerer ekstremisme som det samme som voldsbruk. Det kan være en sammenheng, men det må undersøkes i hvert tilfelle hvor vi vil se om 1) ekstremismen fører til vold, eller 2) om vold er et resultat av ekstremistisk ideologi.

Terrorisme derimot er en form for voldsbruk som kan sies å være ekstremistisk i alle tilfeller. Det er fordi terrorisme nesten alltid handler om å ramme noen tilfeldige og uskyldige mennesker for å presse andre til å gjøre noe de, ofte en regjering, ellers ikke ville gjort. Dette er å misbruke menneskeliv på en måte som krenker menneskeverdet på en grunnleggende måte, nemlig ved å krenke retten til liv.

Ekstreme posisjoner - ekstremismer

Ut fra definisjonene ovenfor, hvor normativ ekstremisme handler om å krenke noens menneskeverd, innskrenke deres menneskerettigheter og/eller undergrave demokratiske prinsipper, blir det forståelig hvorfor følgende ideologiske posisjoner er ekstreme:

- Rasisme og fremmedhat
- Antisemittisme
- Islamofobi
- Homofobi
- Hatefulle ytringer mot og diskriminering av funksjonshemmede

Listen kan gjøres lenger. Slike posisjoner nedverdiger mennesker - krenker deres menneskeverd - ved å fortelle at de ikke kan eller bør ha de samme rettighetene som andre. Slike posisjoner fører derfor også som regel til diskriminerende og krenkende ytringer om personer som tilhører disse gruppene. Og ikke bare krenkes deres menneskeverd, men selve krenkelsen undergraver samtidig forutsetningene for demokratiet i vårt samfunn. For demokratiet er tuftet på alle borgernes likeverd og like rettigheter, og derfor like muligheter til å delta i de demokratiske prosessene.

Hvis for eksempel rasister, islamofobe eller homofobe forteller at innvandrere, muslimer eller homofile ikke hører hjemme her i landet, har de allerede angrepet deres verdighet og forutsetning for å delta på en likeverdig måte i demokratiske prosesser. Det kan føre til at de som angripes ikke vil delta i politisk virksomhet, påta seg tillitsverv eller stille til valg. Eller det kan føre til at de trekker seg fra samfunnsdebatten, slutter å skrive i avisene eller stille opp i Dagsnytt 18. Slik kan ekstremisme og ekstremister bidra til å innskrenke ytringsfriheten.

Konklusjon

De mange forskjellige formene for deskriptiv og normativ ekstremisme innebærer at noen har og fremmer posisjoner som strider mot våre beste kunnskaper og krenker menneskeverd og demokratiske prinsipper. "Fake news" er ofte

deskriptivt ekstreme påstander. Slike påstander kan gjøre det vanskelig å ta riktige beslutninger gjennom offentlig debatt og politiske vedtak. Demokratiske beslutninger bør være tatt på et så sant og solid grunnlag som mulig. Derfor er deskriptiv ekstremisme et problem - som bør bekjempes med solid argumentasjon bygget på fakta.

Enda verre er den normative ekstremismen som innebærer diskriminering av og kanskje overgrep mot medmennesker. Den normative ekstremismen er uakseptabel både moralsk og politisk. Derfor må den normative ekstremismen bekjempes.

Det kan trolig best gjøres ved å forsvare nettopp menneskerettighetene og våre demokratiske institusjoner. Det innebærer også at vi må forsvare rettsstaten og sørge for at alle får en rettferdig rettssak hvis de anklages for forbrytelser.

Å forebygge ekstremisme og å bekjempe ekstreme standpunkter og organisasjoner vil være en langvarig og kontinuerlig prosess. Her har vi alle et ansvar for å bidra så godt vi kan.

Å være gjester i hverandres sinn Om dialogens kjennetegn og muligheter

av Inge Eidsvåg

Forfatter og tidligere rektor ved Nansenskolen,
Norsk Humanistisk Akademi.

Et bakteppe

Ordet dialog kommer av det greske *dialogomai*, som betyr "å samtale" (dia – gjennom og logos – ord, fornuft). I vår vestlige tradisjon finner vi dialogens røtter hos Sokrates (479–399 f.Kr.) og hans elev Platon (427–347 f.Kr.) Den var en metode for å få innsikt om *sannheten*. Sannheten ligger som en mulighet i hvert enkelt menneske, men ved fødselen glemmer vi den.

Gjennom samtalen mente Sokrates å kunne forløse denne sannheten, slik jordmora bidrar til å forløse barnet. Sokrates' virksomhet ble da også kalt jordmorkunst (majevtikk).

Etter 2. verdenskrig ble dialogen spesielt aktuell. Nazistene hadde smidd et uhyrlig sannhetsbegrep med propaganda, bomber og piggtråd. Deres "sannhet" om jøder, romfolk og homofile hadde forferdelige konsekvenser. Millioner av menn, kvinner og barn ble slaktet som dyr eller sendt til gasskamrene. Etter denne tragedien, ville forsoning i Europa noen gang igjen bli mulig?

Og kunne dialog brukes?

En av dem som satte seg fore å forsøke det, var den unge tyske filosofen Jürgen Habermas (f. 1929). Han var 16 år da krigen tok slutt og freden skulle bygges på ruinene av ødelagte institusjoner og utbombete byer. Habermas, som selv hadde et kommunikasjonsproblem fordi han var født med åpen gane, ble voksen i et Tyskland som mer enn noe annet trengte at man snakket sammen. At man tok et oppgjør med sin nazistiske fortid. At man lyttet til og lærte av hverandre. Spørsmålet Habermas stilte seg var:

Hvilke forutsetninger må være til stede for sivilisert meningsutveksling og fornuftige beslutninger i et demokratisk samfunn?
(*Diskursetikk*, 1983)

Habermas' utgangspunkt var at mennesket er et sosialt og fornuftig vesen. I fellesskap kan vi utvikle vår evne til å snakke sammen ("kommunikativ kompetanse"), noe som er nødvendig for å kunne fatte gode beslutninger til beste for alle. Men hva er gode beslutninger? Det kan bare avgjøres gjennom en åpen og

demokratisk samtale mellom mennesker med ulik erfaringsbakgrunn, mente Habermas. Bare slik kan etikken forankres i et felles sosialt og politisk fundament, og ikke bare i den enkeltes samvittighet. Dette idealet bygde på fem forutsetninger når det gjaldt framgangs- måte og diskusjonsform.

For det første: *offentlighet*. Det innebærer at alle som blir berørt av viktige beslutninger i et samfunn også må gis anledning til å delta i samtalen som leder fram til beslutningene. Åpenhet, kunnskap og deltakelse er her viktige stikkord.

En annen forutsetning er *likeverdighet*. Dette er en av demokratiets grunnpillarer. I en samtale om politiske handlingsvalg skal alle innbyggere telle like mye. Ulik økonomisk eller sosial status angår ikke debatten, ettersom det er argumentene som skal telle og ikke hvem som framfører dem. Dette viser en tillit til fornuften som rettleder i moralske spørsmål.

Den tredje forutsetning er *ærlighet*. Deltakere med skjulte motiver eller det at noen taler med to tunger er ødeleggende for dialogen.

Den fjerde forutsetning er at deltakerne er villige til *å la seg overbevise* av andres eventuelle bedre argumenter. - Du vet ikke om du har rett før du har hørt motpartens argument, sa filosofen John Stuart Mill en gang. Det gjelder også i dag.

Sist, men ikke minst må samtalen være *fri for ytre tvang*. Når vi gjennom dialogen prøver å nå fram til felles handlingsnormer, kan vi ikke la oss styre av frykt for verken økonomiske, sosiale eller politiske sanksjoner. Da blir det hele et spill og ingen virkelig dialog. På samme måte som vi i vitenskapen jakter på stadig sannere svar, søker vi når det gjelder politiske og moralske spørsmål stadig mer fornuftige og klokere svar.

© Dialogpilotene

Dialogens kjennetegn

Dialog er et møte mellom mennesker, der hensikten er å lære av hverandre, slik at vi kan få større innsikt både om verden og oss selv.

Lytte, lære og eventuelt forandres er dialogens kjennetegn.

Der propagandaen prøver å overtale den andre, søker vi gjennom dialogen å forstå. Der vi i debatten ønsker å vinne over den andre, gir dialogen muligheter til å overvinne stereotypier og fiendebilder hos oss selv. Der vi gjennom forhandlinger forsøker å oppnå enighet, prøver vi gjennom dialogen å klargjøre hva uenigheten består i. Bedre innsikt om hvordan andre tenker, gir også mulighet til en dypere forståelse av meg selv. Av at jeg kunne ha vært en av de andre.

Dette betyr ikke det samme som lettvint relativisme eller at vi senker kursen på egne verdier. Det betyr heller ikke at vi skal gå rundt forkledd som hverandre for ikke å vekke anstøt, eller at jeg i slapp ettergivenhet selger min overbevisning. Jeg oppgir ikke det jeg holder for sant og rett, hvis ikke sterke grunner overbeviser meg.

Det betyr derimot en innsikt om at mine erfaringer er mine, og at andre har andre erfaringer. Hvis jeg hadde vært i deres sted, ville jeg antakelig ha tenkt som dem. Jeg vil anstrenge meg for å forstå deres tenkemåte. Ikke for ukritisk å overta den, men for å få et sannere bilde av virkeligheten.

Dialogens kjennetegn kan oppsummeres i ti punkter:

1) Vi møtes til dialog med en ærlig vilje til gjensidig forståelse. Vår eneste hensikt er å belyse en sak og forøke vår innsikt. I dette møtet inngår vi et partnerskap, der vi anerkjenner de andre som likeverdige.

2) I dialogen forsøker vi å møte andre med åpenhet og vennlighet. Dialogen både forutsetter og bidrar til å skape et trygt og inkluderende rom.

3) I dialogen er det viktigere å forstå de andre enn selv å bli forstått, viktigere å lytte enn å snakke. Jeg ønsker ikke bare å forstå de andres meninger, men også å se deres interesser og leve meg inn i deres eksistensielle situasjon.

4) I dialogen skal den enkelte få god anledning til å dele og begrunne sine tanker. Ingen skal måtte høre fra andre hva de «egentlig» mener.

5) I dialogen er vi prøvende, letende, ettertenksomme og selvkritiske. Samtidig berømmer vi viktige poenger ved de andres synspunkter.

6) Gjennom å lytte til de andre utvides vår horisont, og vi får et mer nyansert bilde av

virkeligheten. Ved å lære mer kommer vi kanskje til å tenke annerledes. Vi kan til og med la oss overbevise om at vi har tatt feil – og våge å innrømme det. Lydhørhet og innrømmelser må ikke forveksles med svakhet.

7) Dialog betyr ikke at vi skjuler eller oppgir vår egen identitet, eller at vi ukritisk godtar alt det de andre sier. Vi skal være ærlige og tydelige, og vi skal våge å utfordre synspunkter vi verken skjønner eller godtar, men vi skal gjøre det på en måte som ikke skader andres integritet som mennesker. Det er meningene, ikke menneskene, vi skal kunne kritisere og ta avstand fra.

8) I dialogen søker vi alltid bedre og felles løsninger på et problem. Det er alles ansvar å bidra til det.

9) Dialogen er en prosess som forutsetter god tid. I rommet mellom spørsmål og svar må det være rikelig plass for refleksjon. Det som er blitt sagt må få tid til å synke ned og bearbeides før vi reagerer.

10) I prinsippet kan man innlede til dialog med alle mennesker. Dialogens mål er nemlig ikke at vi skal bli enige, men at vi skal forstå hverandre bedre. Dialogen bør avsluttes når motparten framsetter trusler eller tyr til maktmisbruk og maktforholdene mellom partene er så ulike at den svakeste part i realiteten blir et gissel, eller når dialogen blir utnyttet og brukt som middel til manipulasjon.

Da bør man søke andre ikke-voldelige midler for å bringe seg selv i en posisjon, der dialogen igjen kan tas opp og fortsette.

Erfaringer fra Balkan

Dialog erstatter ikke forhandlinger, mekling, sannhetskommisjoner og rettsoppgjør. Men i en situasjon der den grunnleggende tilliten mellom mennesker og institusjoner er liten eller har brutt sammen, er dialogen en forutsetning for at alt det andre skal lykkes.

Ofte blir fredsarbeiderne i Nansen dialogsentre på Balkan spurt: - Er ikke gjenoppbygging av nedbrente bygninger og investering i helse og utdanning viktigere enn dialog og forsoning? Og hva med minerydding og demokratiske reformer i fylker og kommuner? - Jo, alt dette er viktig, svarer de, men uten *forsoning* mellom de etniske gruppene vil ikke noe av dette skje, verken økonomisk utvikling, økt sikkerhet eller mer demokrati.

For hvem vil investere i et samfunn der krigsretorikken fremdeles ulmer? Hvilken sikkerhet opplever mennesker i byer som er etnisk delt og der kontakt over grensen blir sett på som forræderi?

Hvilke demokratiske reformer er mulig der de som skal samarbeide betrakter hverandre som fiender? Hvordan kan et demokrati fungere når alle partier bygger på etnisk tilhørighet?

Mine egne erfaringer peker i samme retning:
Det blir ikke fred på Balkan før det blir forsoning mellom de etniske og religiøse gruppene. Det blir ikke forsoning mellom de etniske og religiøse gruppene før det blir dialog mellom dem. Så enkelt og samtidig så vanskelig.

Dialogens årshundre?

Det 20. århundre var de store krigenes århundre. Da ble det drept flere mennesker i krig enn i alle andre århundrer til sammen. Det 21. århundre må bli dialogens århundre. Alternativet er volden. Vold er det siste ledd i en lang kjede. Ofte er vold den dialogen som sluttet før den burde eller som aldri kom i gang.

Dialogpilotenes dialogverksted

av Hanna Barth Hake og Tonje Kristoffersen, Kirkelig dialogsenters Oslo

Hanna og Tonje jobber på Kirkelig dialogsenters Oslo, som er en av Dialogpilotenes eierorganisasjoner. De leverer de praktiske komponentene til dialogpilotstudiet.

Gjennom samlingene på dialogpilotstudiet jobber studentene med øvelser som belyser temaene som tas opp på studiet og de blir bedre kjent med seg selv og hverandre. Studentene lærer også hvordan de skal fasilitere en dialog og øvelser som kan brukes ute i dialogverkstedene (oppdragene).

Det er en viktig verdi for oss at tro og livssyn er en grunnleggende del av menneskets identitet. Derfor bruker dialogpilotene aktivt den delen av seg selv i verkstedene og det etterstrebes at de alltid drar ut to eller tre med ulik tros- og livssynsbakgrunn.

Verkstedene tar opp temaer som omhandles i læreplanen og svarer på kompetansemålene i flere fag.

I læreplanen fra 2019 for grunnskolen og videregående opplæring er intensjonene, slik vi forstår det, at fagene skal bygges opp tematisk med vekt på at deltakerne skal utforske og forstå, mens det i den gamle læreplanen er mer vekt på faktainnhold.

Vi opplever at dialogverkstedene på en god måte vil kunne bidra inn i den tenkingen som omfattes i den nye læreplanen, ved at vi i vårt opplegg tar utgangspunkt i intensjonen om utforsking gjennom refleksjon, og undring på eget og andres ståsted. Basert på de erfaringer har Dialogpilotene landet på følgende modell for gjennomføring av et dialogverksted:

Begrepsavklaring

Når vi her skriver om «Dialogpilotene» (med stor D), sikter vi til foreningen.

Med liten d, altså «dialogpilotene», sikter vi til personene som er ferdig utdannet til å gjennomføre oppdrag.

Oppdragene kaller vi for «dialogverksted».

Forberedelser til dialogverksted

Dialogpilotenes koordinator står som hovedansvarlig for planleggingen av oppdrag. Dette er viktig for å kvalitetssikre dialogverkstedene i alle ledd, både for oppdragsgiver og dialogpilotene som fasiliterer dialogverkstedene. Koordinator avtaler dato/tidspunkt og rammen for verkstedet i samsvar med oppdragsgiver, før oppdragsgiver settes i kontakt med dialogpilotene som skal fasilitere dialogverkstedet.

Basert på informasjonen vi mottar om deltakerne og oppdragsgivers ønsker, vil dialogpilotene skreddersy et unikt dialogverksted rettet mot hver enkelt gruppe.

Gjennomføring av dialogverksted

Et dialogverksted i skolen skiller seg fra en ordinær klasseromssituasjon ved at det varer i 90 minutter, veksler i form og utfordrer deltakerne til å ta standpunkt og ha en samtale om ulike temaer. En lærer har muligheten til å

arbeide kontinuerlig med elevenes holdninger og meninger, men har i begrenset grad mulighet til å utfordre på temaer som angår elevenes identitet, tro og livssyn. Dette ønsker vi å bidra til ved å legge til rette for refleksjoner og spørsmål rettet mot deltakernes egen identitet og holdninger.

Vi tar opp samfunnsaktuelle så vel som personlige spørsmål under dialogverkstedene. Vår erfaring er at det personlige perspektivet gjør at deltakerne opplever det som relevant og tar samtalen i en annen retning enn det læreren har anledning til ut fra sin rolle.

Som tidligere nevnt drar en dialogpilot aldri ut på oppdrag alene. Det er alltid to eller tre dialogpiloter som drar sammen, og disse skal ha ulike tros- og livssynsbakgrunn. Begrunnelsen for dette er todelt.

For det første er det en helt konkret synliggjøring av tros- og livssynssamarbeid og dialog i praksis. Det tenker vi har en verdi i seg selv. For det andre kan vi få fram et mangfold av erfaringer ved at dialogpilotene kan ta ansvar for ulike deler, bidra med sine egne historier og innta ulike roller i løpet av verkstedet.

Under verkstedet bytter dialogpilotene på å være henholdsvis «pilot» og «co-pilot». «Piloten» leder øvelsen, mens «co-piloten» er deltaker på øvelsene og i samtalen. Ved hver ny del/øvelse bytter dialogpilotene på rollen som pilot og co-pilot.

Målet for verkstedene er at deltakerne skal oppleve at samtalen er noe annet enn en diskusjon om et tema og at det er rom for alles stemmer. Det er også viktig at alle deltakerne føler seg inkludert og sett, og at de opplever at samtalen er trygg, åpen og inkluderende. Det gjelder også dersom det er stor uenighet i gruppa. Disse målene preger utformingen av de enkelte delene av verkstedet: introduksjon, øvelser, dialogsamtale og avslutning.

© Dialogpilotene

Del 1: Introduksjon

Før verkstedet starter må rommet ryddes og stoler settes i en ring. Lapper til «4- hjørner» henges opp på forhånd (innholdet på disse beskrives senere), og alt må være klart i det deltakerne kommer.

Dialogpilotene starter med å introdusere seg selv, og i denne presentasjonen nevner de som regel sin tros-/livssynsbakgrunn. Så forklarer de kort hva Dialogpilotene er, før de tar en navnerunde med deltakerne der alle sier navnet sitt og for eksempel hva navnet betyr, noe de liker å gjøre eller fargen på tannbørsten sin. På denne måten kommer alle deltakerne til orde tidlig i dialogverkstedet, og det skaper også ofte en god og avslappet stemning i gruppa.

Etter dette lager deltakerne rammer for samtalen. Erfaringsmessig fungerer det best at dialogpilotene har forberedt dette på forhånd, i hvert fall til en viss grad. Utfordringen er å finne en balanse mellom forhåndsdefinerte rammer og involvering av deltakerne.

En metode som har fungert godt er at dialogpilotene først skriver bokstaven «T» på tavla,

og så ber deltakerne komme med ord på denne bokstaven som er viktige når vi skal ha en god samtale. Så gjentas det samme med bokstavene «Æ» og «R». Når de er ferdige med dette, vil det for eksempel stå dette på tavla:

T: tillit, trygghet, tålmodighet

Æ: ærlighet

R: respekt, raushet

Underveis i samtalen kan det bli behov for å kort se på hva disse begrepene innebærer: hva innebærer det å være tålmodig? Ærlig? Hva er respekt? Avslutningsvis under introduksjonen kan dialogpilotene oppsummere dette og legge til at vi i dag skal lytte til hverandre, rekke opp hånden når vi vil si noe, ikke avbryte og ikke fortelle videre det som sies i verkstedet. Med andre ord: ikke tråkke på hverandres TÆR.

Så presenterer den som er pilot tema for dagen, f.eks: «I dag skal vi ta opp tema ytringsfrihet. Dere skal få være med på ulike øvelser hvor dere blir utfordret på hva dere tenker og mener om tema. Hva er ytringsfrihet? Går det det en grense for hva man kan si? Hvor går den grensen? Dette er spørsmål vi sammen skal finne ut av.»

Del 2: Øvelser

Energizers

For å varme opp gruppen, få opp energien i rommet og å få deltakerne til å bli litt tryggere på hverandre, starter vi øvelsesdelen med en energizer. Her finnes det mange å ta av, i ulike versjoner. Dialogpilotene har valgt å ha energizers som ikke er lagt opp som en konkurranse hvor en og en deltaker går ut. På denne måten deltar alle.

Vi er også opptatt av å ikke velge energizers med for mye kroppskontakt ettersom dette kan være vanskelig for en del deltakere. Eksempler på energizers:

- Lytteøvelse (s. 48)
- Dyrene på gården (s. 49)
- Stolleken (s. 50)
- Stå på rekke (s. 51)

© Rawpixel.com / Adobe Stock

1. Lytteøvelse

Mål: Bli bevisst på hva det innebærer å lytte aktivt og å bli lyttet til.

Forberedelser: Rydde vekk stoler slik at det er nok gulvplass til at deltakerne kan stå ved siden av hverandre i to rekker.

Tidsbruk: ca 10 minutter inkludert samtale.

Denne energizeren åpner opp for gode samtaler om hva det innebærer å være en aktiv og tilstedeværende lytter, og fungerer godt som en oppvarming til 4 hjørner og dialogsamtalen.

Gjennomføring:

Deltakerne stiller seg på to rekker med ansiktene mot hverandre. Deltakerne i den ene rekken får beskjed om at de skal fortelle om noe de er opptatt av til den de står rett overfor. De som står i den andre rekken, får beskjed om at de skal lytte, men følge instruksjoner fra lederen om hvor aktivt de skal lytte til det som sies.

Den som er pilot stiller seg bak den rekka som skal snakke, og beveger seg så sakte fra den ene enden til den andre. Ved den ene enden skal de som lytter lytte svært aktivt, mens når piloten står i den andre enden av rekka skal de være uinteressert (f.eks. se på mobilen eller ut av vinduet).

Piloten beveger seg fram og tilbake noen ganger, slik at interessen hos den som lytter veksler mellom veldig interessert og veldig lite interessert. Piloten bytter så side og stiller seg bak den rekka som har lyttet, og deltakerne bytter rolle.

Øvelsen gjentas, slik at alle opplever både å snakke og å lytte.

2. Dyrene på gården

Mål: Skape god stemning i gruppa.

Forberedelser: Alle deltakere må ha noe som kan bindes foran øynene (skjerf e.l.). Den som leder øvelsen kan gjerne ha med seg noen ekstra skjerf. Lapper med navnet på dyrene gjøres klar på forhånd. Det må være minst to av hvert dyr, f.eks. sau, rev, gris, ku. Pass på at alle deltakere har minst ett annet dyr i flokken sin. For at øvelsen skal fungere godt må det være nok deltakere i gruppa, minst 10-12 deltakere.

Tidsbruk: ca 10 minutter.

OBS! Før gjennomføring bør leder spørre om noen synes det er ubehagelig å gjøre en aktivitet med bind for øynene. Dersom det er tilfelle, bør leder velge en alternativ aktivitet.

Denne energizeren er først og fremst ment som en oppvarmingsøvelse, og skaper erfaringsmessig god stemning i gruppa – i hvert fall hvis deltakerne lar seg utfordre til å leke.

Gjennomføring:

Deltakerne sprer seg ut i rommet og får utdelt hver sin lapp med et dyr. De må ikke vise lappen til noen andre. Deltakerne må få vite hvor mange dyr det er i hver dyreflokk. Når deltakerne har fått sett på lappen, tar de bind for øynene.

Piloten forteller så en historie, f.eks.: «Det har vært storm på gården og alle dyrene har løpt ut av låven og må finne tilbake til flokken og komme tilbake til låven. Husk at dere nå er forskjellige dyr, og dere må finne hverandre ved hjelp av dyrespråket, dvs. lage lyden til dyret du er og lytte deg fram til de andre i flokken. Når du har funnet de andre som lager samme lyd som deg stopper dere, er stille og venter til jeg sier fra.»

Når alle har funnet flokken sin, kan deltakerne ta av bindet for øynene og leken er ferdig.

3. Stolleken

Mål: Bli bedre kjent med hverandre, både ved å finne ting man har til felles og også ting som er unikt ved den enkelte.

Forberedelser: Sette stoler i ring. I første del skal det være en stol for lite i forhold til antall deltakere, i andre del skal alle ha hver sin stol.

Tidsbruk: Avhengig av antall deltakere. Beregn ca. 1 minutt per runde per deltaker.

OBS! I forberedelsene til denne øvelsen er det viktig at deltakerne får beskjed om at de selv bestemmer hva og hvor mye de vil dele med de andre deltakerne. Dette er særlig viktig for del 2.

Deltakerne har ulike opplevelser av hva de vil dele, og det må man ta høyde for. Øvelsen kan fungere godt i grupper som skal være sammen over tid. Del 1 kan gjerne brukes som oppvarmingsøvelse til et dialogverksted.

Gjennomføring:

Øvelsen består av to deler:

1. I første runde sitter deltakerne i ring, men det er en stol for lite og en av deltakerne står i midten. Vedkommende forteller da om noe han/hun tror gjelder flere i gruppa, f.eks. «Jeg liker å gå på ski». Alle dette gjelder skal så reise seg og

bytte plass. Den som ikke får tak i en ledig stol

må stå i midten og fortsetter øvelsen. Etter at de fleste deltakerne har prøvd seg, kan man gå videre til neste del.

2. I denne delen av øvelsen har alle deltakerne hver sin stol. Nå skal deltakerne fortelle om noe de tror er unikt for en selv. Dersom det som sies gjelder en eller flere andre deltakere, skal de sette seg på gulvet foran stolen til den som har sagt noe. Den som har ordet må da fortsette å fortelle noe han/hun tror er unikt. Den/de som har satt seg på gulvet foran stolen blir sittende til den som har ordet har funnet noe som man ikke deler.

Når den som har ordet forteller om noe man ikke deler, går den/de som sitter på gulvet tilbake til sin egen stol. Når alle som har satt seg på gulvet har gått tilbake til plassen sin, går turen videre til neste deltaker.

Avslutningsvis samles deltakerne i en ring og samtaler om hvordan dette var. Hvordan var det å fortelle om seg selv på denne måten?

4. Stå på rekke

Mål: Skape god stemning i gruppa.

Forberedelser: Rydde vekk stoler slik at det er nok gulvplass til at deltakerne kan stå ved siden av hverandre i en eller to rekker.

Tidsbruk: Vi anbefaler å bruke ca. 10 minutter, men dette kan varieres avhengig av tidsramme.

Gjennomføring:

Deltakerne får beskjed om at de ikke har lov til å snakke sammen under energizeren og at de skal stille seg på en rekke skulder mot skulder i stigende rekkefølge, basert på ulike stikkord piloten gir, for eksempel høyde, antall søsken, lengde på hår, alder, fødselsdag, antall eller type kjæledyr (størrelsen på dyret).

Når gruppa mener de er ferdige, sjekker piloten rekken for å se om deltakerne har stilt seg opp i riktig rekkefølge, før øvelsen fortsetter med neste stikkord.

Dersom gruppa er veldig stor, kan den deles i to.

4 hjørner

Etter en energizer, fortsetter dialogverkstedet med Dialogpilotenes faste øvelse «4 hjørner». Denne øvelsen finnes i flere ulike versjoner. I Dialogpilotenes versjon får deltakerne opplept en påstand og velger mellom svaralternativene *enig, uenig, vet ikke* og *kanskje*.

Påstandene som brukes er i forkant jobbet frem av dialogpilotene etter samtale med oppdragsgiver på hvilket tema de ønsker.

Til alle påstandene må det også lages mulige oppfølgingsspørsmål.

© Dialogpilotene

Mål:

- Legge til rette for refleksjon over egne og andres meninger og holdninger
- Skape rom for samtale
- Gi mulighet til å forstå andres meninger og holdninger
- Skape bevissthet blant deltakerne om hvordan de argumenterer ut fra ulike ståsteder
- Vi kan ha samme begrunnelse for ulike ståsteder
- Avdekke flere lag i ståsted og begrunnelse

Forberedelser: Lage påstander og mulige oppfølgingsspørsmål. Lage lapper med «enig», «uenig», «vet ikke» og «kanskje» og henge disse i hjørnene i rommet. Fjerne alle stoler slik at det er plass til å bevege seg.

Tidsbruk: minimum 30 minutter, avhengig av antall deltakere og innspill som kommer. Dersom samtalen flyter godt, anbefaler vi å bruke ca. 10 minutter per påstand.

Gjennomføring:

Øvelsen starter med at deltakerne samles midt i rommet. Piloten gir informasjon om at det vil bli lest opp en påstand, og at deltakerne skal velge det hjørnet som passer best for det den enkelte selv mener om påstanden. Det er viktig at deltakerne får informasjon om at det er lov å bytte hjørne underveis og at man rekker opp hånden når man vil si noe (jfr. TÆR, se over).

Påstanden leses opp og deltakerne går til det hjørnet de velger. Etter at deltakerne har stilt seg i hjørnene vil piloten åpne for at alle kan si noe om hva som gjør at de har valgt det hjørnet de har valgt. Dialogpilotene bruker oppfølgingsspørsmål og mulige måter han/hun kan bruke seg selv og sine egne erfaringer knyttet til tematikken på.

Det å «bruke seg selv» kan f.eks. være at å bringe inn egne refleksjoner om temaet som tas opp ut fra noe piloten har lest, sett eller hørt, eller egne opplevelser som belyser temaet.

Når piloten opplever at de fleste/viktigste momentene som påstanden berører er belyst, eller hvis det ikke er tid til å gå dypere inn i de ulike momentene, går man videre til neste påstand. Før hver gang en ny påstand skal leses opp samler piloten deltakerne i midten av rommet.

Rollefordeling:

Pilotenes rolle i 4 hjørner er å:

- legge til rette for at alle som ønsker det får anledning til å snakke
- utfordre deltakerne til å reflektere over hva som gjør at de stiller seg i de hjørnene de gjør
- styre samtalen med utgangspunkt i de rammene som er satt på forånd.

Piloten skal i utgangspunktet ikke ta del i samtalen gjennom å uttrykke egne tanker og holdninger.

Co-piloten(e)s rolle er å:

- ta ansvar for å få frem andre sider av påstanden ved å bruke seg selv/bringe inn egne erfaringer der det er naturlig, eller bringe inn momenter som er forberedt på forhånd i arbeidet med oppfølgingsspørsmål
- stille seg der få eller ingen står
- bruke seg selv (jf. over).

Under øvelsen noterer co-piloten ned momenter som dukker opp i samtalen og som kan tas med inn i den etterfølgende dialog samtalen.

I arbeid med påstander er det viktig å tenke på følgende:

- Hvilket tema er det som skal tas opp?
- Hva er problemstillingene i dette temaet?
- Hva kan dukke opp av begrunnelser for valg av hjørne?
- Det er viktig at påstanden gjør det mulig å stille oppfølgingsspørsmål.
- Hva ønsker du at deltakerne skal reflektere over/ hva tror du de vil reflektere over?
- Påstanden må ikke være krenkende eller stigmatiserende for de som deltar, f.eks. alle muslimer er terrorister.

Det er derfor viktig at man i samtale med «bestiller» forsøker å finne ut hvem man skal møte og hva som rører seg i den aktuelle gruppa. (Lage et trygt rom for samtalen.)

- Påstanden må ikke være for generell eller for spesifikk. Det vil gjøre det vanskelig å få til en god samtale.

Eksempel:
For generell: Det er en menneskerett å tro på hva man vil.
For spesifikk: Alle butikker i Norge bør selge kosher mat.

- Unngå å bruk negasjoner i påstanden som ordet *ikke*.
- Tenk godt igjennom ordene du bruker i påstanden.

Eksempel:

Man bør ikke kritisere religioner.

Da er det bedre å si: Det er helt greit å kritisere religioner.

Og enda bedre: Det er sunt å kritisere religioner.

- Det er smart å lage nivåforskjeller på påstandene, og begynne med de lette.
- Er man usikker på en påstand bør den testes ut på forhånd.

Eksempler på påstander:

I Norge er vi gode på likebehandling.

Jeg har rett til å si hva jeg vil.

Ytringsfrihet er mer viktig enn å verne om noens religion.

Ekstremister er ene og alene ansvarlig for sine handlinger.

Del 3: Dialogsamtalen

Etter 4 hjørner samles deltakerne i en ring igjen. Co-piloten som noterte og deltok under 4 hjørner leder denne samtalen og er da pilot.

Dialogsamtalen er en god mulighet til å snakke videre om temaet for dialogverkstedet og om det som har skjedd i 4 hjørner. Her kan den som ledet 4 hjørner gjerne bidra med egne tanker om temaet og det som skjedde i samtalen.

I dialogsamtalen vil det variere hva man tar tak i. Det kan for eksempel dreie seg om å utforske videre begreper som har vært brukt og forstått ulikt av deltakerne, eller deltakerne kan ha vist tydelig ulik forståelse av tematikken som er tatt opp. Det kan oppstå en situasjon der en eller flere av deltakerne forteller om noe i tilknytting til temaet som det er viktig å bruke tid til å snakke om i gruppa.

Hvis det ikke er så mye konkret som skjer i 4 hjørner som man ønsker å tematisere videre, kan man også stille spørsmål om hvordan deltakerne opplevde øvelsene.

Ta gjerne utgangspunkt i spørsmål som:

«jeg så mange skiftet mening»

«dere definerte dette veldig forskjellig»

«hvordan opplevde dere det å ta stilling til disse påstandene»

Dette vil da bli en mer generell, men vel så viktig, samtale som gir deltakerne anledning til refleksjon over hva som former våre holdninger og meninger.

Del 5: Avslutning

Et dialogverksted skal alltid ha en avslutningsrunde. Noen ganger blir det ikke like mye tid til dialogsamtalet, og da blir denne delen ekstra viktig.

Under avslutningen spør piloten: «hva sitter du igjen med/ hva har du lært etter denne dagen? Vi tar en runde slik at alle får anledning til å si noe.» Deltakerne får så ordet etter tur, og runden avsluttes med at også dialogpilotene svarer på samme spørsmål som resten av gruppen.

Denne avslutningsrunden gir anledning til at alle får ta ordet (som i navnerunden i begynnelsen av dialogverkstedet), også de som ikke har sagt så mye. I tillegg fungerer avslutningen som en slags oppsummering og evaluering, ved at deltakerne får mulighet til å si noe om hvordan de opplevde dialogverkstedet og gruppen, og dialogpilotene får mulighet til å avrunde dialogverkstedet og takke for engasjement og deltakelse.

Sitater fra avslutningsrunder i dialogverksteder:

- Vi fordømmer andre fordi vi har lite kunnskap om hverandre. Vi må møte hverandre med kunnskap.
- Selv om vi har gått sammen i denne klassen i nesten 3 år, kjenner vi hverandre ikke egentlig.
- Vi må få et nytt fag som heter fremmedfrykt som dere kan undervise i.
- Til og med vi som blir dømt dømmer andre.
- Det var spennende å se at vi sto forskjellige steder men mente det samme.
- Jeg har lært at språket er uklart.
- Det som er annerledes må ikke gjøre deg redd, men vi må prøve å forstå.
- Vi kan være enige om å være uenig.

- Dette har vi diskutert mange ganger, men aldri snakket sammen om.
- Det er bedre å snakke sammen, det er sannheten, mer enn det å ha rett.
- Vi skal snakke med hverandre i stedet for om hverandre.
- Min oppførsel snakker ikke for alle (hva jeg gjør representerer ikke en hel gruppe).
- Ikke døm andre hvis du ikke vil dømmes selv.
- Det er viktig å lytte til hverandre for å kunne forstå andres meninger.
- Vi snakker ikke så mye om religion med hverandre. Jeg er nysgjerrig jeg vil vite mer.
- Jeg har lært at det ikke finnes fasitsvar på alt.

Avsluttende refleksjoner

Kirkelig dialogsenter i Oslo har i tre år hatt ansvar for undervisning og veiledning av studentene, og vi har i løpet av disse årene erfart at både deltakerne, lærerne og dialogpilotene gir gode tilbakemeldinger på verkstedene og metoden.

Vi har tidligere nevnt tilbakemeldinger fra deltakerne slik de kommer fram i avslutningsrunden. Lærere som har hatt dialogpiloter på besøk gir tilbakemeldinger på at det nettopp er metoden, og at vi kommer utenfra og skaper rom for en ny type samtale, som gjør at disse dialogverkstedene fungerer så godt.

Samtalene under dialogverkstedene skaper rom for alle, også de som vanligvis ikke deltar aktivt i undervisningen, og de utfordrer deltakerne til å lytte til hverandre og bryte med etablerte mønstre i klassen.

Vi får tilbakemeldinger fra lærere om at elever i større grad klarer å *reflektere* rundt eget ståsted og stille *åpne spørsmål* fremfor å anta. Dette bidrar til større forståelse for andres ståsted.

Dialogpilotstudentene gir i sin evaluering gode tilbakemeldinger på studiet. I flere av tilbakemeldingene vi har fått, oppgir de at de blir tryggere på dialog som metode og at dialog nytter, selv om det tar tid. De opplever også at øvelsene som brukes fungerer godt, og flere gir tilbakemeldinger om at de bruker dette videre, i jobb og i sitt frivillige engasjement.

Litteraturliste

Hva er identitet - og har vi noe nytte av begrepet? Willy Aagre

---

Astrid S (2019). Favorite part of me. Universal Music.

Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: experiments by nature and design. Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Erikson, E.H. (1968). Identity, youth and crisis. London: Faber & Faber.

Goffman, E. (1959). The presentation of self in everyday life. New York: Doubleday.

Kalvik, F. (1969) Finne meg sjæl. RCA

Shakar, Z. (2017). Tante Ulrikkes vei. Oslo: Gyldendal.

Hva er ekstremisme? Lars Gule

For mer informasjon om deskriptiv og normativ ekstremisme:

Gule, L. (2012), Ekstremismens kjennetegn. Ansvar og motsvar, Oslo: Spartacus forlag

Gule, L. (2013), «Venstreekstremisme og terrorisme», i Øystein Sørensen, Bernt Hagtvet og Nik. Brandal (red.), Venstreekstremisme. Ideer og bevegelser

Gule, L. (2018), «De «ekstreme» i vår tid – fra radikalisme til ekstremisme: En skisse av ekstremismens nyere historie i Norge», i Bjørg Seland (red.), Opprør og opposisjon under enevælde og demokrati, Oslo: Cappelen Damm

(også tilgjengelig på nettet: https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/view/46/201/1903-2#chapter_8)

Ytringsfrihet og ytringsansvar

Sindre Bangstad

Bangstad, S. og Vetlesen, A.J. (2011). 'Ytringsfrihet og ytringsansvar', Nytt Norsk Tidsskrift 28 (4): 334-346.

Bangstad, S. (2012). 'Failing to Protect Minorities Against Racist and/or Discriminatory Speech? The Case of Norway and § 135 (a) of the Norwegian General Penal Code', Nordic Journal of Human Rights 30 (4): 483-514.

Dagbladet (2019). 'Dømt for å kalle Sumaya Jirde Ali korrupt kakkerlakk' <https://www.dagbladet.no/nyheter/domt-for-a-kalle-sumaya-jirde-ali-korrupt-kakerlakk-gar-til-hoyesterett/71420673>

Dialogpilotenes ressursmaterieill er støttet av:

For mer informasjon om Dialogpilotene:

www.dialogpilotene.no

La oss få Norge ut av ekkokammeret!